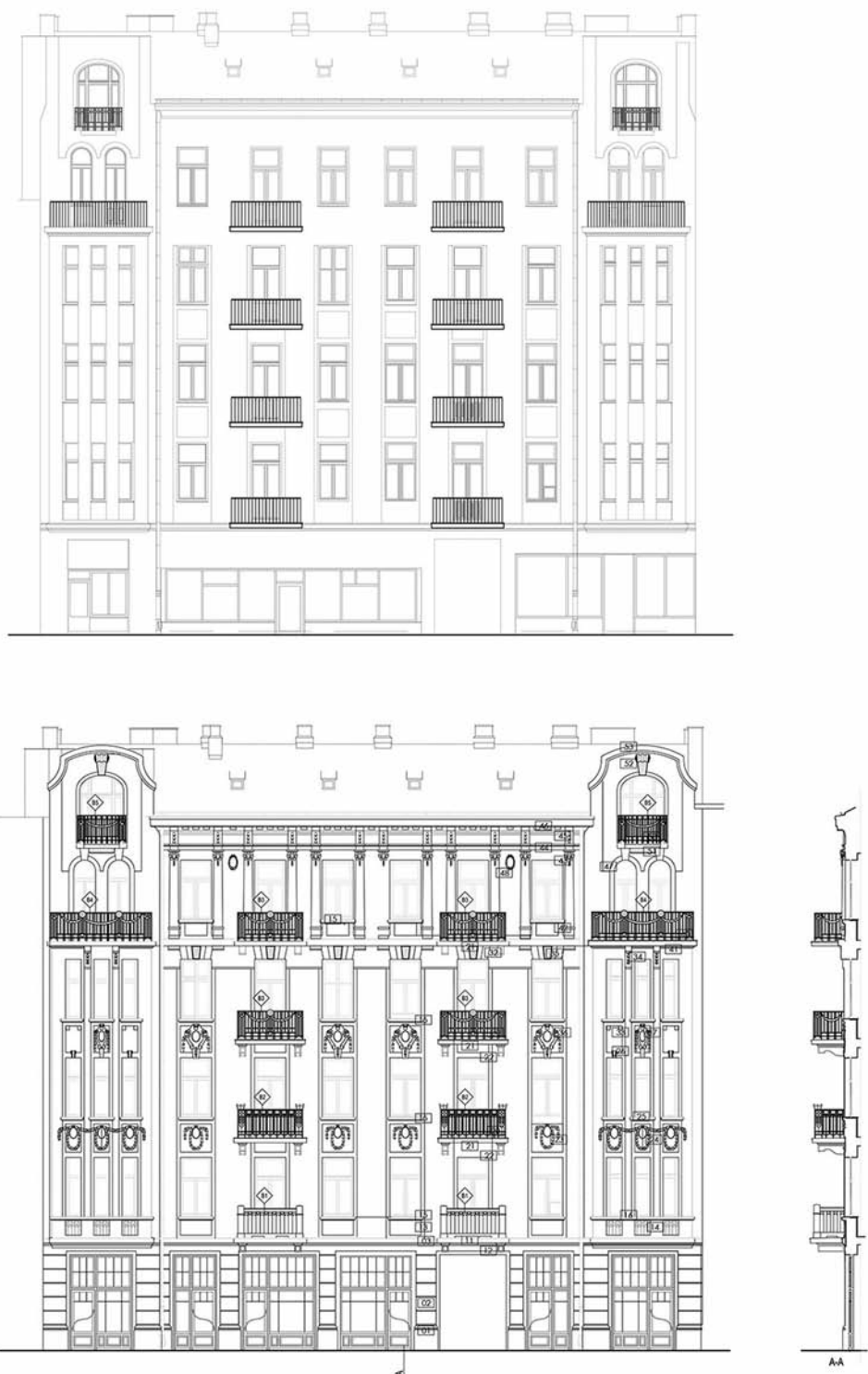

STUDIA DO DZIEJÓW ARCHITEKTURY
I URBANISTYKI W POLSCE

PREZENTACJE

ZAKŁAD ARCHITEKTURY POLSKIEJ
WYDZIAŁ ARCHITEKTURY POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ

Ilustracja 1. Kamienica przy ulicy Targowej 46, elewacja frontowa — stan istniejący i projektowany (2021).
Oprac. A. Rostkowska, P. Kilanowski, S. Trzałkowska

Figure 1. No. 46 Targowa Street tenement house, frontal façade — existing state and design (2021). Develop -
ed by A. Rostkowska, P. Kilanowski, and S. Trzałkowska

PIOTR KILANOWSKI, dr inż. arch.

Politechnika Warszawska, Wydział Architektury

piotr.kilanowski@pw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2304-931x>

DOI: <https://doi.org/10.17388/WUT.2022.0007.ARCH>

REKONSTRUKCJE WYSTROJU ARCHITEKTONICZNEGO I PROJEKTY NOWYCH FASAD W PRAKTYCE PROJEKTOWEJ PRACOWNI ARCHITEKTONICZNO-KONSERWATORSKIEJ „PROART A. ROSTKOWSKA” (1994–2022)

WPROWADZENIE

Zagadnienie rekonstrukcji wystroju architektonicznego i projektów nowych fasad uchodzi za stosunkowo niszowe w kontekście tematyki dominującej w praktyce zawodowej architektów i budowniczych czynnych na terenie Warszawy i okolic w okresie ostatnich 30 lat. Znacznie bardziej powszechny przedmiot zamówień kierowanych do pracowni projektowych stanowiły i nadal zazwyczaj stanowią projekty zupełnie nowych obiektów, w tym zwłaszcza budownictwo mieszkaniowe, biurowe, usługowe i przemysłowe. W efekcie skomplikowane i często dyskusyjne zlecenia związane z rekonstrukcją dawnego wystroju czy wyposażenia oraz projektami nowych fasad stanowią zaczęły domenę biur projektowych o profilu architektoniczno-konserwatorskim, wyspecjalizowanych w projektach dotyczących obiektów istniejących — zazwyczaj historycznych i zabytkowych. We wspomnianym kontekście na uwagę zasługuje m.in. działalność pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart A. Rostkowska”, która w ciągu blisko 30 lat swej działalności związana była z licznymi opracowaniami tego typu.

STAN BADAŃ

Problematyka działalności architektoniczno-budowlanej pracowni „Proart A. Rostkowska” nie została dotychczas podjęta w ramach pogłębionych badań pod względem dorobku twórczego i jego profilu. Fakt ten nie powinien jednak dziwić mając na uwadze, że praktyka zawodowa architektów i budowniczych zazwyczaj nie stanowi przedmiotu kompleksowych opracowań badawczych w okresie gdy wciąż jeszcze aktywnie działają. W efekcie tematyka podejmowanych w interesującej nas pracowni projektów, ich zakre-

su, stopnia skomplikowania czy sposobu opracowania nie doczekała się jak dotąd szerszego omówienia. Wyjątek stanowiły nieliczne artykuły, w których przedstawiono wybrane projekty i realizacje, np. kamienicy przy ulicy Foksal 13¹ czy dawnej fabryki przy ulicy Kłopotowskiego 11², a także bardziej ogólne teksty poświęcone między innymi niektórym inwestycjom związanym z dorobkiem pracowni „Proart A. Rostkowska”³. Istotny fragment działalności wspomnianej firmy dotyczył projektów rekonstrukcji dawnego wystroju i wyposażenia stałego fasad oraz projektów nowych fasad w duchu historycznie pojętej tektoniki, które jak dotąd nie zostały dokładniej przedstawione.

CEL BADAŃ

Zagadnienie rekonstrukcji historycznego wystroju i wyposażenia architektonicznego oraz projektowania nowych fasad w nawiązaniu do dawnych wzorców w niektórych kręgach wciąż uchodzi za kontrowersyjne. Archetypów wspomnianych postaw upatrywać należy w rozwoju awangardowej myśli modernistycznej po 1925 roku i związanych z nią doktryn konserwatorskich, które dominowały w środowiskach architektów, konserwatorów i historyków sztuki przez znaczną część XX wieku. Poza nielicznymi wyjątkami, skutkowało to ograniczonym entuzjazmem w stosunku do pomysłów rekonstrukcji dawnego wystroju architektonicznego i gremialną niechęcią wobec kreacji projektowej nawiązującej do wzorców poprzedzających nastanie architektury modernistycznej. Jednocześnie upowszechniły się tendencje ograniczające zasadność rekonstrukcji jedynie do przypadków umożliwiających wierne powtórzenie utraconych elementów z uwzględnieniem nie tylko ich rozmieszczenia, ale również dokładnego wzoru i modelunku. Mając na uwadze niedoskonałość dostępnych materiałów ikonograficznych, przyjęte dogmaty w wielu sytuacjach wymuszały rezygnację z prób podjęcia rekonstrukcji historycznego wystroju i wyposażenia stałego. Stanowiło to istotny ubytek w przypadku wielu obiektów, których pierwotny wyraz artystyczny w większym stopniu wiązał się z obliczem stylowym, układem kompozycyjnym i natężeniem wprowadzonego wystroju niż jego konkretnymi wzorami. W ostatnich dekadach obserwować można było jednak stopniowe wyczerpywanie się sztywnych doktryn i potrzebę poszukiwań odmiennych sposobów postrzegania zagadnienia. To z kolei pozwala na sformułowanie pytania: czy rekonstrukcje wystroju i wyposażenia stałego fasad przy braku najwyższej próby materiałów ikonograficznych oraz twórcze kreacje w nawiązaniu do dawnych wzorców należy uznać za jednoznacznie błędne i zarazem skazane na niepowodzenie? Próbę odpowiedzi poparto omówieniem projektów i realizacji tego typu z lat 1994–2022, znajdujących się w dorobku pracowni „Proart A. Rostkowska”. Większość zaprezentowanych przykładów pochodzi z Warszawy. Inne lokalizacje zostały opisane w treści publikacji.

¹ A. Rostkowska, *Rekonstrukcja eklektycznej fasady*, „Architektura — Murator”, 2020, nr 7, s. 20–23.

² A. Rostkowska, P. Kilanowski, *Kłopotowskiego 11/Warszawa*, „Architektura — Murator”, 2022, nr 7, s. 102–108.

³ P. Kilanowski, *Warszawa — udane przykłady (konserwacji, adaptacji i modernizacji)*, „Zawód: Architekt”, 2020, nr 5–6, s. 58–64.

HISTORIA PRACOWNI

Korzenie pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart” sięgają pierwszej połowy lat 90. XX wieku, a zatem okresu żywiołowego rozwoju firm prywatnych, będącego bezpośrednim następstwem przemian polityczno-gospodarczych w latach 1989–1990. Pra-

Ilustracja 2. Zespół pracowni „Proart A. Rostkowska” — stan w 2022 roku. Od lewej: rząd 1 — Anna Rostkowska, Marcin Biczuk, Dominik Rostkowski, Piotr Kilanowski; rząd 2 — Sylwia Trzałkowska, Dorota Suchecka-Szreniawska, Jadwiga Rembiewska, Camila Montes-Celinski; rząd 3 — Maria Grzeszczakowska, Ewelina Zientała, Klaudia Piwowska, Emiliana Woncisz. Fot. archiwum pracowni

Figure 2. The Proart A. Rostkowska design studio team in 2022. From left to right in successive rows: Anna Rostkowska, Marcin Biczuk, Dominik Rostkowski, Piotr Kilanowski, Sylwia Trzałkowska, Dorota Suchecka-Szreniawska, Jadwiga Rembiewska, Camila Montes-Celinski, Maria Grzeszczakowska, Ewelina Zientała, Klaudia Piwowska, and Emiliana Woncisz. Photograph: Proart office archives

Ilustracja 3. Grzegorz (Gregorie) Tsu Tse Ling (1947–2001) — koniec lat 90. XX wieku. Fot. archiwum pracowni

Figure 3. Grzegorz (Gregorie) Tsu Tse Ling (1947–2001), end of the nineteen–nineties. Photograph: Pro-art office archives

cownia powstała w 1994 roku z inicjatywy Anny Rostkowskiej⁴, architekt, absolwentki Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (1972), wcześniej związanej m.in. z Miejskim Biurem Projektów „Warcent” [il. 2]. W początkach swego istnienia firma funkcjonowała przy ulicy Nowogrodzkiej 18A, w obrębie lokalu współdzielonego z innymi pracownikami projektowymi. Od 1998 roku na zasadach partnerskich do Anny Rostkowskiej dołączył Grzegorz Tsu Tse Ling (1947–2001), urodzony w Polsce architekt o chińskich korzeniach, również absolwent WAPW, który przed 1990 rokiem mieszkał i praktykował w Paryżu [il. 3]. Od 1998 roku pracownia „Proart” została trwale przeniesiona do suterenu w tylnej oficynie dawnej kamienicy Adama Jaszczółta przy ulicy Śniadeckich 10. Rozwijana w kolejnych latach konserwatorska specjalność firmy wiązała się m.in. z dotychczasowym doświadczeniem Anny Rostkowskiej — urzędniczym w strukturach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego w Warszawie (1994–1997) oraz dydaktycznym w Liceum Renowacji Zabytków i Pomaturalnym Technikum Budowlanym (1984–1985). Tsu Tse Ling dysponował z kolei praktyką zagraniczną oraz doświadczeniem przy projektach kon-

⁴ *Zawód Architekt, Anna Rostkowska*, „Architektura — Murator”, 2020, nr 7, s. 116.

kursowych, m.in. w zespole z Czesławem Bieleckim, Andrzejem Pazdejem, Sławomirem Kowalem, Maciejem Błaszczyszynem, Janem Karczewskim i Antoine'm Bernierem na budynku biurowe TVP przy ulicy Woronicza (1997)⁵. Niespodziewana choroba nowotworowa oraz przedwczesna śmierć Grzegorza Tsu Tse Linga w 2001 roku wiązały się z powrotem do samodzielnego prowadzenia firmy przez Annę Rostkowską — co nie uległo zasadniczym zmianom do chwili obecnej.

W ciągu blisko trzydziestoletniej działalności, pracownia architektoniczno-konserwatorska „Proart” stała się miejscem zatrudnienia nie tylko wielu architektów i techników, ale również specjalistów w zakresie konserwacji, historii architektury i rozmaitych innych branż. W ciągu pierwszych 15 lat istnienia firmy związani z nią byli m.in. absolwenci i studenci wydziałów architektury, tacy jak: Marcin Biczysk, Anna Bluszcz, Grażyna Czarnota, Tomasz Czerkawski, Paweł Kinsner, Katarzyna Kowalczyk, Anna Kuflewska, Małgorzata Kulińska, Mateusz Laskowski, Tomasz Niedzielski, Katarzyna Pieńkowska, Małgorzata Połec, Piotr Prostko, Michał Redłowski, Agnieszka Rokicka i Dominik Rostkowski, technicy Ewa i Elżbieta Ejgierd, Ewa Śliwińska i Jakub Pasik, a także konserwatorzy/historicy Elżbieta Kosiarska i Agnieszka René. Po roku 2000 zespół pracowni zazwyczaj liczył od 8 do 12 stale zatrudnionych osób. Niektóre projekty i opracowania powstały przy udziale osób niezatrudnionych w strukturach firmy, jednakże aktywnych w warszawskim środowisku konserwacji zabytków, m.in. Hanna Buragiewicz, Anna Radźwicka-Milczewska, Jadwiga Rembiewska czy Małgorzata Żmichowska. W kolejnych latach zespół pracowni współtworzyli także Marta Cygan (2019–2020), Katarzyna Dziurzańska (2017–2019), Elżbieta Fabjaniak (2011–2014), Maria Grzeszczakowska (od 2019), Piotr Kilanowski (od 2010), Martyna Konecka (2020–2021), Weronika Krygicz (2020–2021), Camila Montes-Celiński (od 2017), Sylwia Trzałkowska (od 2011), Klaudia Piwowska (od 2021), Jadwiga Rembiewska (od 2012), Magdalena Sołtysiak-Siwiak (2016–2021), Dorota Suchecka (od 2013), Anita Wesołowska (2013–2021), Emiliana Woncisz (od 2021) oraz Ewelina Zien-tała (od 2020).

Zdecydowana większość zleceń podejmowanych przez pracownię architektoniczno-konserwatorską „Proart A. Rostkowska” wiązała się z klientami prywatnymi, w tym zarówno większymi strukturami inwestycyjnymi, jak też pojedynczymi osobami. Uzupełnienie stanowiły zamówienia o bardziej prestiżowym charakterze, związane zazwyczaj z instytucjami i przedsiębiorstwami państwowymi. Rolę uzupełniającą w działalności pracowni pełniły zamówienia ze strony podmiotów społecznych, takich jak np. wspólnoty mieszkaniowe czy stowarzyszenia. Pomimo dominującego udziału projektów o charakterze konserwatorskim, pracownia okazjonalnie podejmowała się również opracowania projektów obiektów lub zespołów budynków wznoszonych od nowa. Spośród ważniejszych zleciennodawców wymienić należy takie instytucje jak: Ambasada Republiki Włoch, Kancelaria Prezydenta RP, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Parafia Ewangelicko-Augsburska w Warszawie, Polmos Siedlce, Politechnika Warszawska, Teatr „Syrena”, Urząd Miasta Nowy Dwór Mazowiecki czy Urząd Miasta Stołecznego Warszawa. Wśród klientów pry-

⁵ *Projekt koncepcyjny dwóch budynków na terenach Telewizji Polskiej SA przy ul. J.P. Woronicza w Warszawie*, „Krajobraz Warszawski”, 1998, nr 10, s. 2–3.

watnych wspomnień należy m.in. o takich firmach i przedsiębiorstwach jak: Afi, Abitania, Arteo, Aza Group (F Group), Dantex, Develia, Edipresse, Fenix Capital, Ghelamco, High Capital, Hotele Catalonia, Marvipol, Mostostal, Olanta, Restaura czy Zeitgeist.

DZIAŁALNOŚĆ PROJEKTOWA

Trzon działalności projektowej pracowni „Proart” związany był i nadal jest z obiektami istniejącymi, wymagającymi ingerencji, przekształceń, modernizacji lub remontu. Mowa przede wszystkim o kompleksowych projektach obejmujących zarówno remont, jak też przebudowę, nadbudowę lub rozbudowę obiektów objętych ochroną konserwatorską [il. 4]. Kluczową problematykę stanowi konieczność pogodzenia nowych potrzeb z zastaną, autentyczną strukturą, w tym elementami układu funkcjonalno-przestrzennego, a także zachowanego wystroju i wyposażenia⁶. W zdecydowanej większości przypadków opracowanie dokumentacji projektowej wiąże się zatem ze skomplikowanym, wielostopniowym procesem uzgodnień urzędowych, obejmującym nie tylko niejako standardowe zagadnie-

Ilustracja 4. Kamienica przy ulicy Okrzei 26, szkic przebudowy i nadbudowy (2011) na bazie niezrealizowanego projektu archiwalnego z 1914 roku. Oprac. P. Kilanowski

Figure 4. No. 26 Okrzei Street tenement house, remodeling and added level expansion sketch (2011) based on unexecuted archival design from 1914, developed by P. Kilanowski

⁶ P. Kilanowski, *Warszawa — udane przykłady...*, op. cit., s. 58–59.

nia zgodności z przepisami prawa budowlanego, ochrony przeciwpożarowej oraz bhp, w tym procedowanie licznych odstępstw od standardowych rozwiązań, ale przede wszystkim ograniczenia i wymagania narzucone przez urzędy konserwatorskie. Działania projektowe obejmują zazwyczaj m.in.: wprowadzenie nowej funkcji w istniejący obrys ścian nośnych, konieczność wzmocnienia lub wymiany konstrukcji, wprowadzenie nowej infrastruktury technicznej — w tym instalacji, wind itp., modernizację wyposażenia stałego zgodnie z obowiązującymi przepisami, a także uzupełnienie lub odtworzenie wystroju architektonicznego i wyposażenia stałego elewacji. Konieczność racjonalizacji znaczących kosztów adaptacji obiektów historycznych i zabytkowych zazwyczaj wiąże się z potrzebą wprowadzenia dodatkowej kubatury, uzyskanej zależnie od sytuacji, m.in. w formie rozbudowy o współczesne skrzydło lub odpowiednio opracowanej i powiązanej z zastaną strukturą nadbudowy [il. 5 i 6]. Niektóre inwestycje wiążą się ponadto ze szczególnie skomplikowanym zagadnieniem wprowadzenia garażu podziemnego w obiekcie objętym ochroną konserwatorską.

Spośród ważniejszych projektów opracowanych w ciągu pierwszych kilkunastu lat działalności pracowni „Proart” wspomnieć należy m.in. o takich jak: przebudowa, nadbudowa i rozbudowa kamienicy przy ulicy Wiejskiej 19 (1999–2002)⁷, przebudowa, nadbudowa i rozbudowa dawnego pałacu w Alejach Ujazdowskich 41 (2002–2005)⁸, przebudowa, nadbudowa i rozbudowa kamienicy przy ulicy Wspólnej 50 (2002–2006)⁹ oraz rozbudowa Wydziału Transportu Politechniki Warszawskiej (2007–2008)¹⁰. Realizacji nie doczekały się sporządzone w tym czasie projekty remontu i przebudowy kamienicy przy ulicy Zgoda 1 (2005–2006)¹¹, remontu i przebudowy siedziby Naczelnego Sądu Administracyjnego (2003–2004)¹², rozbudowy budynku konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej przy Auhofstrasse 19B w Wiedniu (2005–2006)¹³, budowy nowego budynku

⁷ A. Rostkowska, G. Tsu Tse Ling, M. Biczuk, E. Kosiarska, M. Kulińska (oprac.), *Rozbudowa i modernizacja budynku przy ul. Wiejskiej 19*, [w:] „Plany na przyszłość 2002 — katalog wystawy”, Warszawa 2002, s. 75.

⁸ A. Rostkowska, A. Bluszcz, M. Biczuk, T. Czerkawski, A. Kuflewska, M. Redłowski (oprac.), *Pałac na biura, Al. Ujazdowskie 41/ul. Wilcza 1*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2002, s. 95.

⁹ A. Rostkowska, A. Bluszcz (oprac.), *Budynek mieszkalny — plomba, ul. Wspólna 50*, [w:] „Plany na przyszłość 2002 — katalog wystawy”, Warszawa 2002, s. 71; A. Rostkowska, M. Biczuk, A. Kuflewska, E. Kosiarska, M. Laskowski, M. Redłowski (oprac.), *Rezydencja na Wspólnej, ul. Wspólna 50*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 122.

¹⁰ A. Rostkowska, M. Biczuk, P. Kinsner, E. Kosiarska, K. Kowalczyk, A. Kuflewska, M. Laskowski, M. Połec, P. Prostko, A. René, D. Rostkowski, E. Śliwińska (oprac.), *Koncepcja rozbudowy Wydziału Transportu Politechniki Warszawskiej*, [w:] „Plany na przyszłość 2007 — katalog wystawy”, Warszawa 2007, s. 121; A. Rostkowska, M. Redłowski (oprac.), *Rozbudowa dawnego kreslarni na potrzeby Wydziału Transportu Politechniki Warszawskiej*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 39.

¹¹ A. Rostkowska, M. Biczuk, A. Kuflewska, E. Kosiarska, M. Laskowski, M. Redłowski (oprac.), *Apartamenty przy Zgody 1, ul. Zgoda 1*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 123.

¹² A. Rostkowska, M. Biczuk, T. Czerkawski, A. Kuflewska, T. Niedzielski, M. Redłowski, D. Rostkowski (oprac.), *Naczelny Sąd Administracyjny — koncepcja nowej siedziby, ul. Jasna 2/4*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 16.

¹³ M. Biczuk, A. Rostkowska, A. Kuflewska, P. Kinsner, M. Połec, D. Rostkowski, P. Prostko, K. Kowalczyk, *Rozbudowa budynku konsulatu RP w Wiedniu, Auhofstr. 19B*, Warszawa 2006, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Ilustracja 5. Budynek przy ulicy Wspólnej 50 — stan w lutym 2005 roku. Fot. A. Rostkowska

Figure 5. No. 50 Wspólna Street building, state in February of 2005. Photograph by A. Rostkowska

Ilustracja 6. Budynek przy ulicy Wspólnej 50 — stan w kwietniu 2007 roku. Fot. A. Rostkowska

Figure 6. No. 50 Wspólna Street building, state in April of 2007. Photograph by A. Rostkowska

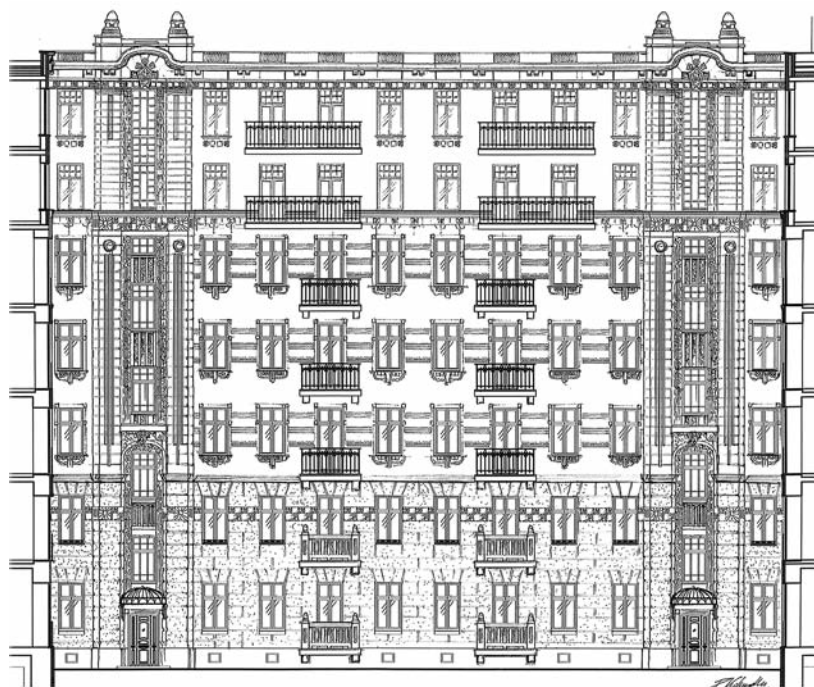
5

6

Ilustracja 7. Oficyna poprzeczna przy ulicy Hożej 50, wstępny szkic koncepcyjny nowej elewacji (2011). Oprac. P. Kilanowski

Figure 7. No. 50 Hoża Street perpendicular annex building, preliminary design concept sketches of the new elevation (2011). Developed by P. Kilanowski

mieszkalnego wielorodzinnego przy ulicy Karowej (2009–2010)¹⁴, czy przebudowy i nadbudowy kamienicy przy ulicy Hożej 50 (2007)¹⁵. Ostatni ze wspomnianych obiektów został ostatecznie poddany kompleksowej przebudowie i nadbudowie według odmiennego projektu sporządzonego kilka lat później dla innego inwestora — co omówiono w dalszej części tekstu [il. 7]. W latach 2008–2011 pracownia zaangażowana była przy dwóch znaczących zleceniach w Łodzi — adaptacji i przebudowie dawnej Przędzalni Braci Muehle przy ulicy Żeligowskiego 3/5 do funkcji biurowej¹⁶ oraz adaptacji i renowacji dawnej siedziby Towarzystwa Kredytowego przy ulicy Pomorskiej 21¹⁷. Do ważniejszych projektów i realizacji firmy „Proart” po 2010 roku należy zaliczyć m.in. przebudowę i nadbudowę kamienic przy ulicy Górnośląskiej 7A (2012–2017)¹⁸, Jagiellońskiej 22

¹⁴ A. Rostkowska, M. Połec, M. Redłowski (oprac.), *Budynek mieszkalno-biurowy, ul. Karowa*, [w:] „Plany na przyszłość 2010 — katalog wystawy”, Warszawa 2010, s. 78.

¹⁵ A. Rostkowska, M. Biczysk, P. Kinsner, E. Kosiarska, K. Kowalczyk, A. Kuflewska, M. Laskowski, M. Połec, P. Prostko, A. René, D. Rostkowski, E. Śliwińska (oprac.), *Budynek mieszkalny wielorodzinny, ul. Hoża 50*, [w:] „Plany na przyszłość 2007 — katalog wystawy”, Warszawa 2007, s. 60.

¹⁶ A. Rostkowska, M. Połec, K. Pieńkowska, A. Rokicka, D. Rostkowski, E. Śliwińska, *Projekt przebudowy budynków przy ul. Żeligowskiego 3/5 w Łodzi*, Warszawa 2009, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

¹⁷ A. Rostkowska, A. Kuflewska, D. Rostkowski, *Projekt budowlany renowacji i adaptacji zabytkowego budynku w Łodzi przy ul. Pomorskiej 21* (sporządzono na podstawie projektu P.P.K. Kanon Sp. z o.o., Łódź ul. Wólczańska 73, projektant mgr inż. Jacek Frydrysiak, oprac. mgr inż. arch. Wojciech Jander, mgr inż. arch. Agnieszka Mańkowska, mgr inż. arch. Błażej Ciarkowski, mgr inż. arch. Piotr Zuterek, Łódź — wrzesień 2008), Warszawa 2009, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

¹⁸ A. Rostkowska, P. Prostko, S. Trzaskowska, E. Fabjaniak (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy i rozbudowy kamienicy przy ul. Górnośląskiej 7A w Warszawie*, Warszawa 2012, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

2007

2017

Ilustracja 8. Kamienica przy ulicy Foksal 13, elewacja frontowa — stan istniejący i projektowany (2018).
Oprac. A. Rostkowska, S. Trzałkowska

Figure 8. No. 13 Foksal Street, frontal façade — existing state and design (2018). Developed by A. Rostkowska and S. Trzałkowska

(2011–2016)¹⁹, Jagiellońskiej 27 (2012–2019)²⁰, Koszykowej 49A (2012–2016)²¹, Mokotowskiej 57 (2014–2021)²², Mokotowskiej 63 (2013–2015)²³, Noakowskiego 16 (2013–2018)²⁴,

¹⁹ A. Rostkowska, M. Biczuk, A. Kuflewska, E. Kosiarska, D. Rostkowski, A. Rokicka (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Jagiellońska 22*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 90.

²⁰ A. Rostkowska, M. Biczuk, A. Kuflewska, E. Kosiarska, D. Rostkowski, A. Rokicka (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Jagiellońska 27*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 91.

²¹ M. Biczuk, P. Prostko, S. Trzałkowska, P. Kilanowski (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy i zmiany sposobu użytkowania ostatniej kondygnacji w kamienicy przy ul. Koszykowej 49A w Warszawie*, Warszawa 2016, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

²² A. Rostkowska, M. Biczuk, P. Prostko, S. Trzałkowska (oprac.), *Remont i nadbudowa historycznej kamienicy, ul. Mokotowska 57*, [w:] „Plany na przyszłość 2015 — katalog wystawy”, Warszawa 2015, s. 38–39.

²³ A. Rostkowska, A. Kuflewska, P. Kilanowski, P. Prostko (oprac.), *Kamienica, ul. Mokotowska 63*, [w:] „Plany na przyszłość 2013 — katalog wystawy”, Warszawa 2013, s. 45.

²⁴ A. Rostkowska, A. Kuflewska, P. Kilanowski, P. Prostko (oprac.), *Przebudowa i nadbudowa budynku przy ul. Noakowskiego 16 w Warszawie*, Warszawa 2012, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Okrzei 26 (2013–2018)²⁵ oraz Poznańskiej 16 (2012–2017)²⁶. Realizacji, jak dotąd, niestety nie doczekały się projekty przebudowy i nadbudowy kamienic przy Alejach Jerozolimskich 57 (2017–2019)²⁷ oraz ulicy Chłodnej 20 (2012–2013)²⁸ i Strzeleckiej 26 (2017–2019)²⁹. Wspomnieć również należy o budowie budynku mieszkalnego wielorodzinnego przy ulicy Pięknej 28 (2006–2010)³⁰, budowie drugiego etapu osiedla domów jednorodzinnych „Ventana” w Walendowie pod Warszawą (2013–2016)³¹, a także przebudowie, rozbudowie i nadbudowie dawnej fabryki kamieni młyńskich przy ulicy Kłopotowskiego 11 w Warszawie (2018–2022)³². Szczególne znaczenie z perspektywy działalności Anny Rostkowskiej miał jednak projekt przebudowy, nadbudowy i rozbudowy kamienic przy ulicy Foksal 13 i 15 (2006–2021)³³, którego niezwykle długi okres realizacji wiązał się m.in. z nieprzychylnym stanowiskiem służb konserwatorskich wobec przewidzianej projektem całkowitej rekonstrukcji wystroju fasady domu pod numerem 13 [il. 8]. W warszawskich środowiskach architektów, konserwatorów i historyków wspomniany temat wzbudzał żywiołowy spór

²⁵ A. Rostkowska, M. Biczuk, A. Kuflewska, E. Kosiarska, D. Rostkowski (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Okrzei 26*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 92–93.

²⁶ A. Rostkowska, M. Biczuk, A. Kuflewska, K. Pieńkowska, M. Połec, D. Rostkowski, A. Rokicka, E. Śliwińska (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Poznańska 16*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 94–95.

²⁷ A. Rostkowska, P. Prostko, M. Biczuk, D. Rostkowski, P. Kilanowski, S. Trząkowska, A. Wesołowska, C. Montes-Celiński, M. Sołtysiak-Siwiec (oprac.), *Przebudowa i nadbudowa kamienicy w Al. Jerozolimskich 57*, [w:] „Plany na przyszłość 2018 — katalog wystawy”, Warszawa 2018, s. 42; A. Rostkowska, S. Trząkowska, P. Kilanowski, J. Rembiewska (oprac.), *Projekt budowlany remontu elewacji frontowej kamienicy przy Al. Jerozolimskich 57 w Warszawie*, Warszawa 2017, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart; M. Biczuk, P. Prostko, A. Rostkowska (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy, rozbudowy i nadbudowy budynku mieszkalno-usługowego, Al. Jerozolimskie 57 w Warszawie*, Warszawa 2017, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

²⁸ A. Rostkowska, A. Kuflewska, P. Prostko, P. Kilanowski (oprac.), *Projekt nadbudowy budynku przy ul. Chłodnej 20 w Warszawie*, Warszawa 2012, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

²⁹ M. Biczuk, S. Trząkowska, P. Prostko, P. Kilanowski, A. Wesołowska, C. Montes-Celiński, J. Rembiewska (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy budynku mieszkalnego z usługami w parterze przy ul. Strzeleckiej 26 w Warszawie*, Warszawa 2018, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

³⁰ A. Rostkowska, A. Kuflewska, M. Połec, M. Biczuk, D. Rostkowski, M. Redłowski, *Rezydencja „Piękna”, ul. Piękna 28*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 68.

³¹ A. Rostkowska, D. Rostkowski, D. Suchecka, J. Rembiewska, *Osiedle domów i rezydencji „Ventana”, Walendów*, [w:] „Plany na przyszłość 2016 — katalog wystawy”, Warszawa 2016, s. 102.

³² M. Biczuk, D. Suchecka-Szreniawska, C. Montes-Celiński, M. Sołtysiak-Siwiec, A. Wesołowska, K. Dziurzańska, P. Kilanowski (oprac.), *Przebudowa, nadbudowa, rozbudowa i remont budynków istniejących wraz ze zmianą sposobu użytkowania na cele mieszkalne wielorodzinne z usługami, wraz z wykonaniem zagospodarowania terenu na działce ew. nr 44, obr. 4-15-04, w dzielnicy Praga-Północ, przy ul. Kłopotowskiego 11 i Jasińskiego w Warszawie*, Warszawa 2019, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart; A. Rostkowska, P. Kilanowski, *Kłopotowskiego 11/Warszawa...*, op. cit., s. 102–108.

³³ A. Rostkowska, E. Kosiarska, K. Kowalczyk, A. Kuflewska, J. Pasik, M. Połec, A. Rokicka, D. Rostkowski, E. Śliwińska (oprac.), *Kamienice. Foksal 13, 15*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 112–113.

dotyczący zasadności rekonstrukcji, ostatecznie zakończony jednak realizacją zrekonstruowanej fasady w latach 2019–2021³⁴. Od 2020 roku pracownia podjęła prace i uzgodnienia związane z kolejnymi zleceniami, w tym m.in. z przebudową i nadbudową kamienic przy ulicy Nowy Świat 2/Książęcej 6, a także przy Alejach Ujazdowskich 22 oraz ulicy Mokotowskiej 39, Strzeleckiej 26 (ponownie, dla innego klienta) i Wrzesińskiej 2. Spośród pozostałych projektów zrealizowanych przez pracownię „Proart”, wspomnieć należy także o remoncie kaplicy Halpertów na warszawskim cmentarzu ewangelicko-augsburskim (2008–2009)³⁵, remoncie i modernizacji dawnej Komory Wodnej przy ulicy Kłopotowskiego 1 (2007–2008)³⁶, remoncie Ambasady Republiki Włoch przy placu Dąbrowskiego 6 (2017–2020)³⁷, a także remontach elewacji budynków przy ulicy Chmielnej 6 (2013–2014)³⁸, Chmielnej 30 (2021–2022)³⁹, Szpitalnej 4 (2019–2022)⁴⁰, czy Targowej 84 (2008–2010)⁴¹. Większą swobodą i bardziej autorskim opracowaniem odznaczały się projekty dla indywidualnych klientów, w tym zwłaszcza budynki jednorodzinne, jak np. wille w Konstancinie przy ulicy Potulickich 22 (2008–2012)⁴², Prusa 32 (2008–2011)⁴³ czy Środkowej 27 (2006–2010)⁴⁴,

³⁴ A. Rostkowska, *Rekonstrukcja eklektycznej fasady...*, op. cit., s. 20–23; J.S. Majewski, *Pałacowy Foksal*, „Architektura — „Murator”, 2020, nr 7, s. 26–32; P. Kilanowski, *Warszawa — udane przykłady...*, op. cit., s. 63–64.

³⁵ A. Rostkowska, E. Kosiarska, P. Prostko (oprac.), *Kaplica Halpertów na cmentarzu ewangelicko-augsburskim*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 115.

³⁶ A. Rostkowska, A. Kuflewska, M. Połec, M. Biczuk, E. Śliwińska (oprac.), *Urząd Stanu Cywilnego, dawna Komora Wodna, ul. Kłopotowskiego 1*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 114.

³⁷ A. Rostkowska, C. Montes-Celiński, P. Kilanowski, S. Trzałkowska (oprac.), *Projekt remontu budynku Ambasady Republiki Włoskiej przy pl. Dąbrowskiego 6 w Warszawie*, Warszawa 2017, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

³⁸ A. Rostkowska, P. Kilanowski (oprac.), *Projekt remontu elewacji, podwórza i przejazdu bramowego w kamienicy Chmielna 6 w Warszawie*, Warszawa 2013, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

³⁹ A. Rostkowska, S. Trzałkowska, P. Kilanowski (oprac.), *Projekt remontu elewacji frontowej przy ul. Chmielnej 30 w Warszawie, działka ew. 68 z obrębu 50310*, Warszawa 2021, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁴⁰ A. Rostkowska, P. Kilanowski, S. Trzałkowska (oprac.), *Projekt remontu elewacji frontowej oraz podwórzowej kamienicy przy ul. Szpitalnej 4 w Warszawie*, Warszawa 2018, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁴¹ A. Rostkowska, E. Ejgierd, E. Ejgierd (oprac.), *Projekt remontu elewacji budynku przy ul. Targowej 84 w Warszawie*, Warszawa 2008, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁴² A. Rostkowska, D. Rostkowski (oprac.), *Rozbudowa willi „Gródek”, Konstancin*, [w:] „Plany na przyszłość 2009 — katalog wystawy”, Warszawa 2009, s. 74.

⁴³ A. Rostkowska, A. Kuflewska, K. Pieńkowska (oprac.), *Projekt przebudowy i nadbudowy domu jednorodzinnego, Konstancin, ul. Prusa 32*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 149.

⁴⁴ A. Rostkowska, E. Kosiarska, E. Ejgierd, E. Ejgierd, D. Rostkowski, A. Kuflewska, M. Połec (oprac.), *Willa „Wersal”, Konstancin*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 117.

w Komorowie przy ulicy Zacisznej 8 (2012–2016)⁴⁵, a także w innych lokalizacjach⁴⁶. Istotny fragment działalności pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart A. Rostkowska” zajmowały także projekty wnętrz — zarówno indywidualne, jak też stanowiące element szerszych opracowań⁴⁷. Widoczny udział w dorobku twórczym firmy zajmowały ponadto samodzielne lub stanowiące element szerszego opracowania projekty rekonstrukcji wystroju fasad oraz projekty nowych fasad — omówione bardziej szczegółowo w dalszej części tekstu.

Ukończenie prac nad częścią realizacji, jak np. modernizacja Teatru „Syrena” (1997–1998) czy przebudowa, nadbudowa i rozbudowa budynków przy Alejach Ujazdowskich 41 (2002–2005) i ulicy Wiejskiej 19 (1999–2002) wiązało się z wydaniem przez pracownię okolicznościowych albumów pamiątkowych w niewielkim nakładzie. Niektóre realizacje po ich ukończeniu doceniono w rozmaitych konkursach, przyznając pracowni „Proart A. Rostkowska” m.in.: nagrodę „Zabytek Zadbane” w 2005 roku za remont, przebudowę, nadbudowę i rozbudowę pałacu przy Alejach Ujazdowskich 41 w Warszawie, nagrody „Najlepsze Wnętrze Roku” w latach 2010 i 2011 za remont i przebudowę dawnej przędzalni braci Muehle przy ulicy Żeligowskiego 3/5 oraz remont i przebudowę dawnego gmachu Towarzystwa Kredytowego przy ulicy Pomorskiej 21 w Łodzi, a także nagrodę architektoniczną Prezydenta m. st. Warszawy w kategorii „Nagroda Publiczności” w 2020 roku za remont, przebudowę, nadbudowę i rozbudowę kamienic przy ulicy Foksal 13 i 15 w Warszawie.

PROJEKTY REKONSTRUKCJI WYSTROJU I WYPOSAŻENIA STAŁEGO FASAD

Podjęmowane w pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart A. Rostkowska” projekty rekonstrukcji wystroju architektonicznego i wyposażenia stałego fasad podzielić można na dwie grupy wzajemnie zróżnicowane pod względem skomplikowania i zakresu. Pierwsza z nich obejmuje obiekty, których dawny wystrój i wyposażenie częściowo przetrwały, umożliwiając jego przestudiowanie *in-situ* a następnie uzupełnienie przy wsparciu archiwalnymi materiałami ikonograficznymi. Do drugiej grupy zaliczyć należy budynki, które w całości lub w większości utraciły swój dawny wystrój i wyposażenie, a co za tym idzie wymagają pogłębionych badań archiwalnych, w tym zwłaszcza ikonograficznych

⁴⁵ A. Rostkowska, D. Rostkowski, *Dom jednorodzinny, Komorów, ul. Zaciszna 8*, [w:] „Plany na przyszłość 2012 — katalog wystawy”, Warszawa 2012, s. 76.

⁴⁶ M.in. przebudowy i rozbudowy willi w Warszawie przy ul. Frascati 12 (2005), Katowickiej 20 (2010), Katowickiej 24 (2008), Langiewicza 6 (2015), Langiewicza 19/21 (2018), Pięknej 44A (2009) i Zakręt 10 (2011), w Konstancinie przy ul. Granicznej 27 (2010) i Sienkiewicza 7 (2022), a także nowe budynki w Białym Ługu przy ul. Zielonych Sosn 21 (2011), w Konstancinie przy ul. Potulickich 54 (1999) i Wesołej 14/16 (2004) oraz w Zielonce przy ul. Bankowej 29 (2014).

⁴⁷ Mowa m.in. o autorskich opracowaniach wystroju i wyposażenia przejazdów bramnych, sieni wejściowych i klatek schodowych w inwestycjach przy ul. Górnośląskiej 7A (2012), Hożej 50 (2014), Jagiellońskiej 27 (2015), Koszykowej 49A (2014), Marszałkowskiej 58 (2017), Mokotowskiej 63 (2013), Noakowskiego 16 (2015), Okrzei 26 (2015), Strzeleckiej 26 (2019), Poznańskiej 16 (2011), Wrzesińskiej 2 (2019) czy Złotej 83 (2021).

Ilustracja 9. Kamienica przy ulicy Foksal 15, fragment elewacji frontowej ze zrekonstruowaną facjatką wieńczącą ryzalit oraz kroksztynami wspierającymi gzyms koronujący — stan na luty 2021 roku. Fot. D. Rostkowski

Figure 9. No. 53 Foksal Street, fragment of the frontal façade with a reconstructed garret crowning the ryzalit as well as corbels supporting the crowning cornice, state in February of 2021. Photograph by D. Rostkowski

i bibliograficznych, a następnie ich twórczego wykorzystania na etapie prac projektowych. Zagadnienie wspólne dla obu wspomnianych grup stanowi natomiast konieczność uwzględnienia zmian i przekształceń związanych z aktualnymi przepisami prawa budowlanego, jak np. minimalna wysokość balustrad (110 cm) czy wzajemna odległość ich profili (12 cm).

Wśród tematów z pierwszej grupy podjętych w pracowni „Proart” wymienić należy projekty obejmujące m.in. uzupełnienie wystroju i wyposażenia fasad w budynkach przy ulicy Foksal 15, Górnośląskiej 7A, Nowy Świat 2/Książęcej 6, Okrzei 26 oraz Jagiellońskiej 27. W przypadku pierwszego spośród wymienionych adresów, pomimo w większości zachowanego wystroju i wyposażenia eklektycznej fasady z 1895 roku, nie przetrwały niektóre jej elementy, jak np. oprawa facjaty w zwieńczeniu ryzalitu czy kroksztyny wspierające gzyms koronujący. Ikonografia archiwalna ograniczona była do zaledwie jednej fotografii wykonanej w 1946 roku⁴⁸, której przewodni temat stanowiła sąsiednia kamienica przy ulicy Foksal 17 w stanie poprzedzającym jej częściową rozbiórkę⁴⁹. Wspomniana fotografia potwierdzała jednak istnienie utraconych elementów, których rekonstrukcję oparto na wnikliwej analizie oblicza stylistycznego fasady i modelunku jej wystroju w połączeniu z przestudiowaniem analogicznych rozwiązań w nielicznych wciąż istniejących eklektycznych kamienicach warszawskich z końca XIX wieku [il. 9].

Znacznie większym stopniem zdekompletowania wystroju architektonicznego i wyposażenia stałego odznaczały się fasady wczesnomodernistycznych kamienic przy ulicy Nowy Świat 2 i Książęcej 6, wzniesionych w latach 1912–1913 w wyniku przebudowy i nadbudowy starszych obiektów [il. 10]. Rozpoznanie i uzupełnienie ubytków umożliwiły liczne fotografie archiwalne wspomnianych budynków, zachowane m.in. w zbiorach Archiwum Państwowego w Warszawie⁵⁰, Instytutu Sztuki PAN⁵¹ oraz Narodowego Archiwum Cyfrowego⁵². Szczegółowy dobór wzorów i ich modelunek oparto jednak nie tylko na archiwalnej dokumentacji fotograficznej, ale również analizie detalu zachowanego do czasów współczesnych w innych realizacjach twórców budynków przy ulicy Nowy Świat 2 i Książęcej 6, mianowicie Juliusza Nagórskiego, Józefa N. Czerwińskiego i Wacława Heppena⁵³. W przypadku fasad domów przy ulicy Górnośląskiej 7A, Jagiellońskiej 27 i Okrzei 26, pomimo znacznego ubytku autentycznej substancji oraz niedostatku materia-

⁴⁸ Archiwum Urzędu m. st. Warszawy, Akta Urzędu m. st. Warszawy: korespondencja, zlecenia, protokoły, podania, pozwolenia, notatki, szkice, spisy, zestawienia, plany, sprawozdania, fotografie, Warszawa 1945–1975, sygn. 6/572.

⁴⁹ Por. P. Kilanowski, *Józef Napoleon Czerwiński (1870–1940) i Wacław Heppen (1866–1939) — sylwetki twórcze, indywidualna działalność oraz współpraca architektoniczno-budowlana w latach 1909–1914*, „Ochrona Zabytków”, 2021, nr 1, s. 28–29.

⁵⁰ Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta Miasta Warszawy (nr zespołu 3), *Zbiór Referatu Gabarytów*, sygn. 4194, 4195, 4196, 4932.

⁵¹ Zbiory Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, *Zbiory fotografii i rysunków pomiarowych*, Warszawa 1915–1978, sygn. B0000009500, B0000009502.

⁵² Narodowe Archiwum Cyfrowe, *Wydawnictwo Prasowe Kraków–Warszawa* [Zeitungsverlag Krakau–Warschau] (1939–1945), nr zespołu 2, sygn. 2-7130, 2-7981.

⁵³ P. Kilanowski, *Utracone kamienice warszawskie doby wczesnego modernizmu (1909–1914)*, Warszawa 2021, s. 105–123.

Ilustracja 10. Domy czynszowe przy ulicach Nowy Świat 2 i Książęcej 6, widok od strony Placu Trzech Krzyży — stan na 1922 rok. Źródło: Zbiory Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, *Zbiory fotografii i rysunków pomiarowych*, Warszawa 1915–1978, sygn. B0000009500

Figure 10. No. 2 Nowy Świat and No. 6 Książęca streets rental apartment buildings, view from Three Cross Square, state in 1922. Source: *Collections of the Institute of Art of the Polish Academy of Sciences, Photography and Measured Drawing Collections*, Warsaw 1915–1978, ref. no. B0000009500

łów ikonograficznych, kompletną rekonstrukcję umożliwiały fragmentarycznie zachowane profile gzymsów, wsporniki, płyciny, obramienia otworów okiennych, detale sztukatorskie i balustrady balkonowe, a także istniejące wzory stolarki okiennej i drzwiowej. Interesujące zagadnienie stanowiła kwestia rekonstrukcji niezachowanego hełmu pierwotnie wieńczącego narożny wykusz w zrealizowanym około 1906 roku budynku przy ulicy Okrzei 26. Istnienie hełmu i jego kształt potwierdzały archiwalne fotografie, w tym m.in. zdjęcia lotnicze z okresu międzywojennego⁵⁴, zachowany w archiwum Mazowieckiego Wo-

⁵⁴ P. Kilanowski, *Zbiory fotograficzne Zakładu Architektury Polskiej jako uzupełniające źródło wiedzy na temat formy i wystroju wybranych budynków warszawskich utraconych po 1939 roku*, [w:] „Studia do dziejów architektury i urbanistyki w Polsce”, Tom 3. *Zbiory Naukowe Zakładu Architektury Polskiej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej z perspektywy 100 lat* (red. M. Rozbicka), Warszawa 2020, s. 145.

jewódzkiego Konserwatora Zabytków projekt nadbudowy kamienicy z 1914 roku, a także fotografie ze zbiorów prywatnych [il. 11]. Wspomniane materiały stanowiły podstawę do rekonstrukcji hełmu, który początkowo zamierzano wykonać we współczesnej, ażurowej/przeszkłonej interpretacji, jednakże ostatecznie pod naciskiem władz konserwatorskich, zrealizowano w pełnej formie [il. 12 i 13]. W przypadku rekonstrukcji fasady wzniesionego w 1913 roku budynku przy ulicy Jagiellońskiej 27 wymagającym zagadnieniem był ubytek oryginalnych wrót bramnych. Ich odtworzenie stało się jednak możliwe i w pełni uzasadnione dzięki analizie oryginalnego rysunku projektowego fasady wspomnianej kamienicy (autorstwa architekta Karola Kuczyńskiego), który zachował się w zbiorach archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków [il. 14, 15, 16 i 17].

Budynki z drugiej grupy, które w ciągu swego istnienia całkowicie utraciły wystrój architektoniczny fasad lub ich wyposażenie stałe, z reguły stanowią zagadnienie o znacznie wyższym stopniu skomplikowania. W ich przypadku rozpoznania wymaga bowiem nie tylko pierwotny układ kompozycyjny i rozmieszczenie elementów wystroju/wyposażenia, ale również ich opracowanie, modelunek i technologia wykonania — co jest z reguły związane z koniecznością precyzyjnego przestudiowania rozwiązań charakterystycznych dla momentu powstania budynku. Do najwcześniejszych projektów tego typu sporządzonych w pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart A. Rostkowska” zaliczyć należy m.in. rekonstrukcję wystroju i wyposażenia fasad kamienic przy ulicy Kruczej 3

Ilustracja 11. Kamienica przy ulicy Okrzei 26, elewacje frontowe według niezrealizowanego projektu nadbudowy z 1914 roku. Rys. ze zb. Archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Figure 11. No. 26 Okrzei Street tenement house, frontal elevation as in an unexecuted added floor expansion design from 1914. Drawings from the Archives of the Mazovia Heritage Protection Department

Ilustracja 12. Kamienica przy ulicy Okrzei 26, widok w stanie poprzedzającym przebudowę i nadbudowę, a także rekonstrukcję wystroju i wyposażenia stałego fasad — stan w maju 2005 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 12. No. 26 Okrzei Street tenement house, view of the state preceding remodeling and adding of floors as well as reconstruction of the permanent décor and elements of the façade, state in May of 2005. Photograph by P. Kilanowski

12

Ilustracja 13. Kamienica przy ulicy Okrzei 26, widok po zakończeniu prac — stan w maju 2019 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 13. No. 26 Okrzei Street tenement house, view following the completion of work, state in May of 2019. Photograph by P. Kilanowski

13

Ilustracja 14. Kamienica przy ulicy Jagiellońskiej 27, elewacja frontowa według projektu architektonicznego z 1913 roku. Rys. ze zb. archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

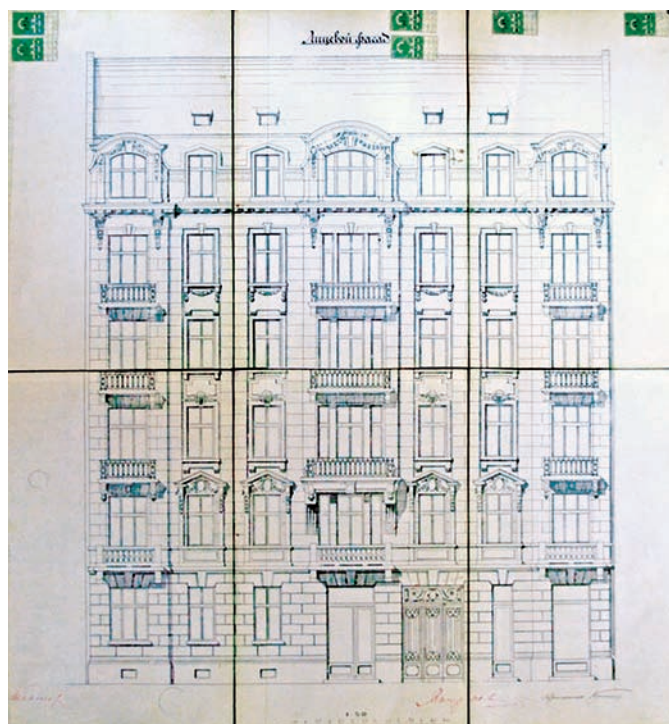
Figure 14. No. 27 Jagiellońska Street tenement house, frontal elevation as in the 1913 architectural design. Drawing from the archives of the Mazovia Heritage Protection Department

Ilustracja 15. Budynek przy ulicy Jagiellońskiej 27, widok przed rozpoczęciem prac przy rekonstrukcji wystroju i wyposażenia stałego elewacji — stan w maju 2016 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 15. No. 27 Jagiellońska Street tenement house, view prior to commencement of work on the reconstruction of the permanent décor and elements of the façade, state in May of 2019. Photograph by P. Kilanowski

Ilustracja 16. Budynek przy ulicy Jagiellońskiej 27, widok po zakończeniu rekonstrukcji wystroju i wyposażenia stałego elewacji — stan w maju 2019 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 16. No. 27 Jagiellońska Street building, view following completion of work on the reconstruction of the permanent décor and elements of the façade, state in May of 2019. Photograph by P. Kilanowski

14

15

16

175

Ilustracja 17. Opracowane na bazie oryginalnego projektu z 1913 roku wrota bramne w kamienicy przy ulicy Jagiellońskiej 27 — stan w styczniu 2021 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 17. Gateway of the No. 27 Jagiellońska Street tenement house as developed on the basis of the original 1913 design, state in January of 2021. Photograph by P. Kilanowski

(2001)⁵⁵ i Sienkiewicza 4 (1998)⁵⁶. Drugi z wspomnianych budynków, w oryginale znakomita realizacja Józefa N. Czerwińskiego i Wacława Heppena z 1911 roku⁵⁷, stanowił równocześnie przedmiot opracowanego w pracowni „Proart” projektu rekonstrukcji utraconych w 1944 roku górnych kondygnacji⁵⁸. W obydwóch przypadkach podstawę do prac projektowych stanowiły dobrej jakości fotografie archiwalne zachowane w zbiorach Archiwum Państwowego w Warszawie⁵⁹. Niestety wspomniane projekty nie doczekały się realizacji wskutek komplikacji związanych ze stanem własności obydwóch nieruchomości [il. 18]. Odmienne warunki towarzyszyły opracowanemu w latach 2016–2017 projektowi rekonstrukcji wystroju fasady budynku przy ulicy Targowej 21⁶⁰, wzniesionego około 1910 roku w wyniku nadbudowy starszego obiektu. Pomimo usunięcia po 1945 roku większości elementów wystroju, ich zachowane fragmenty umożliwiały rozpoznanie i rekonstrukcję większości profili, gzymsów, płycin, obramień okiennych, boniowania dolnych kondygnacji itp. Paradoksalnie, kilka lat po zakończeniu realizacji została opublikowana nieznana wcześniej archiwalna fotografia kamienic przy ulicy Targowej 19 i 21 z około 1935 roku⁶¹. Potwierdziła ona, że zdecydowana większość zrekonstruowanych elementów odpowiadała stanowi pierwotnemu, dowodząc jednak, że niezachowane w chwili rozpoczęcia prac obramienia okien 3. i 4. piętra pierwotnie odznaczały się bogatszym i bardziej plastycznym modelunkiem. Wysokiej jakości archiwalne fotografie stanowiły podstawę dla kilku dalszych projektów rekonstrukcji fasad sporządzonych w pracowni „Proart”, m.in. dla kamienic przy ulicy Floriańskiej 8 (2018–2021)⁶² i Targowej 46 (2020–2021)⁶³. Opracowanie i uzgodnienie z urzędem konserwatorskim pierwszego z wspomnianych projektów umożliwiły archiwalne fotografie ze zbiorów Ośrodka „Karta”⁶⁴ oraz

⁵⁵ A. Rostkowska, E. Kosiarska, *Budynek mieszkalny, ul. Krucza 3*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 104.

⁵⁶ A. Rostkowska, E. Śliwińska, M. Żmichowska, J. Rembiewska (oprac.), *Projekt odtworzenia elewacji frontowej kamienicy przy ul. Sienkiewicza 4 w Warszawie*, Warszawa 1998, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart; A. Rostkowska, E. Kosiarska, *Budynek mieszkalny, ul. Sienkiewicza 4*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 105.

⁵⁷ P. Kilanowski, *Józef Napoleon Czerwiński (1870–1940) i Wacław Heppen (1866–1939)...*, op. cit., s. 30–31.

⁵⁸ A. Rostkowska, E. Śliwińska (oprac.), *Projekt nadbudowy frontu kamienicy przy ul. Sienkiewicza 4 w Warszawie*, Warszawa 1998, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁵⁹ Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta Miasta Warszawy (Nr zespołu 3), *Zbiór Referatu Gabarytów*, sygn. 4163, 5659.

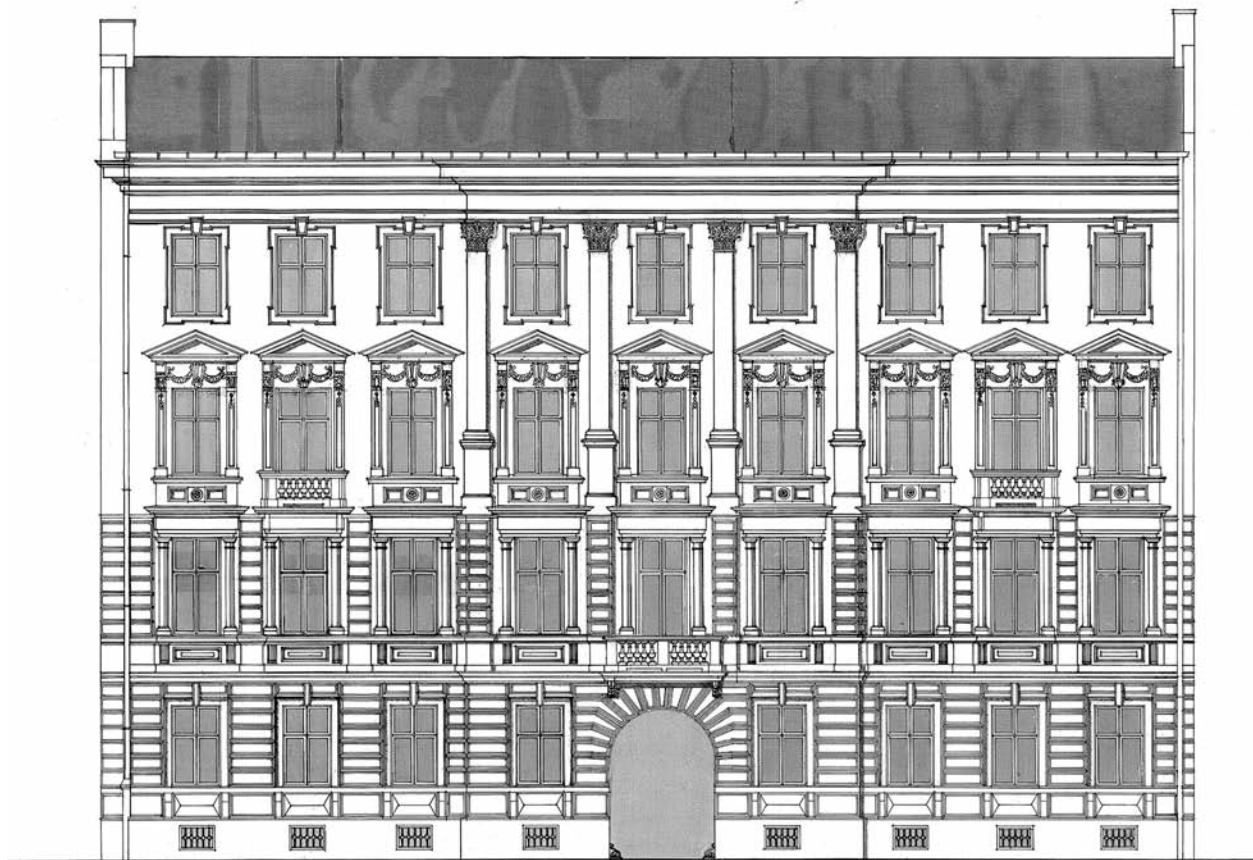
⁶⁰ A. Rostkowska, D. Suchecka, S. Trzałkowska, J. Rembiewska (oprac.), *Projekt remontu elewacji kamienicy przy ul. Targowej 21 w Warszawie*, Warszawa 2016, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁶¹ A. Lisiecki, K. Michalski, P. Stryczyński, P. Kilanowski, *Poradnik dobrych praktyk konserwatorskich. Praga-Północ. Praska kamienica*, Warszawa 2019, s. 36.

⁶² A. Rostkowska, S. Trzałkowska, C. Montes-Celiński (oprac.), *Projekt remontu elewacji oraz przejazdu bramnego budynku mieszkalnego przy ul. Floriańskiej 8 w Warszawie*, Warszawa 2018, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁶³ A. Rostkowska, P. Kilanowski, S. Trzałkowska (oprac.), *Projekt architektoniczno-budowlany remontu elewacji frontowej i elewacji podwórzowych wraz z odtworzeniem detali przy ul. Targowej 46 w Warszawie*, Warszawa 2021, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁶⁴ Archiwum Fotografii Fundacji Ośrodka Karta, *Kolekcja Ireny Jarosińskiej*, nr kolekcji OK_0500, sygn. OK_0500_0016_0056_004

Ilustracja 18. Kamienica przy ulicy Kruczej 3, rysunek elewacji z rekonstrukcją wystroju i wyposażenia stałego. Oprac. A. Rostkowska, E. Kosiarska

Figure 18. No. 3 Krucza Street tenement house, drawing of the elevation with the reconstruction of the permanent décor and elements. Developed by A. Rostkowska and E. Kosiarska

Muzeum Powstania Warszawskiego⁶⁵, poparte pogłębionymi badaniami na temat historii i architektury tej wzniesionej w 1911 roku kamienicy⁶⁶. Wczesnomodernistyczny wyraz zrekonstruowanej w 2021 roku fasady podkreślały m.in. kobaltowe glazurowane płytki ceramiczne, ręcznie wytwarzane w miejscowości Tymawa opodal Gniewu [il. 19]. Z kolei sporządzenie szczegółowego projektu rekonstrukcji fasady budynku przy ulicy Targowej 46 poprzedzone było wnikliwym rozpoznaniem archiwalnych materiałów ikonograficznych, towarzyszącym wcześniejszemu opracowaniu szkicu oryginalnej fasady na potrzeby publikacji poświęconej praskim kamienicom czynszowym [il. 1]⁶⁷. Podstawę opracowania

⁶⁵ Muzeum Powstania Warszawskiego, *Kolekcja zdjęć Karola Pęcherskiego*, Warszawa 1947–1949, sygn. MPW-IN/4969, MPW-IN/4972.

⁶⁶ P. Kilanowski (oprac.), *Ekspertyza-opinia na temat możliwości rekonstrukcji wystroju fasady kamienicy przy ul. Floriańskiej 8 w Warszawie*, Warszawa 2020, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁶⁷ A. Lisiecki, K. Michalski, P. Stryczyński, P. Kilanowski, *Poradnik dobrych praktyk...*, op. cit., s. 86–87.

Ilustracja 19. Budynek przy ulicy Floriańskiej 8 ze zrekonstruowanym wystrojem i wyposażeniem stałym elewacji — stan w kwietniu 2022 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 19. No. 8 Floriańska Street building with reconstructed façade permanent décor and elements, state in April of 2022. Photograph by P. Kilanowski

stanowiły m.in.: archiwalna fotografia budynku z 1942 roku zawarta w niepublikowanym dotychczas fragmencie tzw. Referatu Gabarytów (w zbiorach MWKZ), fotografie z 1961 roku autorstwa Walerii Krzyżanowskiej i z 1939 roku ze zbiorów BpK Bildagentur, jak też badania stratygraficzne⁶⁸. Oprócz wyżej wspomnianych, w pracowni „Proart” opracowano również wstępne szkice do projektów rekonstrukcji fasad budynków przy ulicy Nowogrodzkiej 46 (2016), Poznańskiej 14 (2020) i Mokotowskiej 39 (2022), które jednak nie były kontynuowane w bardziej szczegółowej formie [il. 20]. Podstawę do ich opracowania we wszystkich trzech przypadkach stanowiły archiwalne fotografie (m.in. z czasopism), a tak-

⁶⁸ B. Kubisa (oprac.), *Badania stratygraficzne elewacji na okoliczność pierwotnej kolorystyki elewacji i balustrad balkonów*, Warszawa, kamienica Targowa 46, Warszawa 2021, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

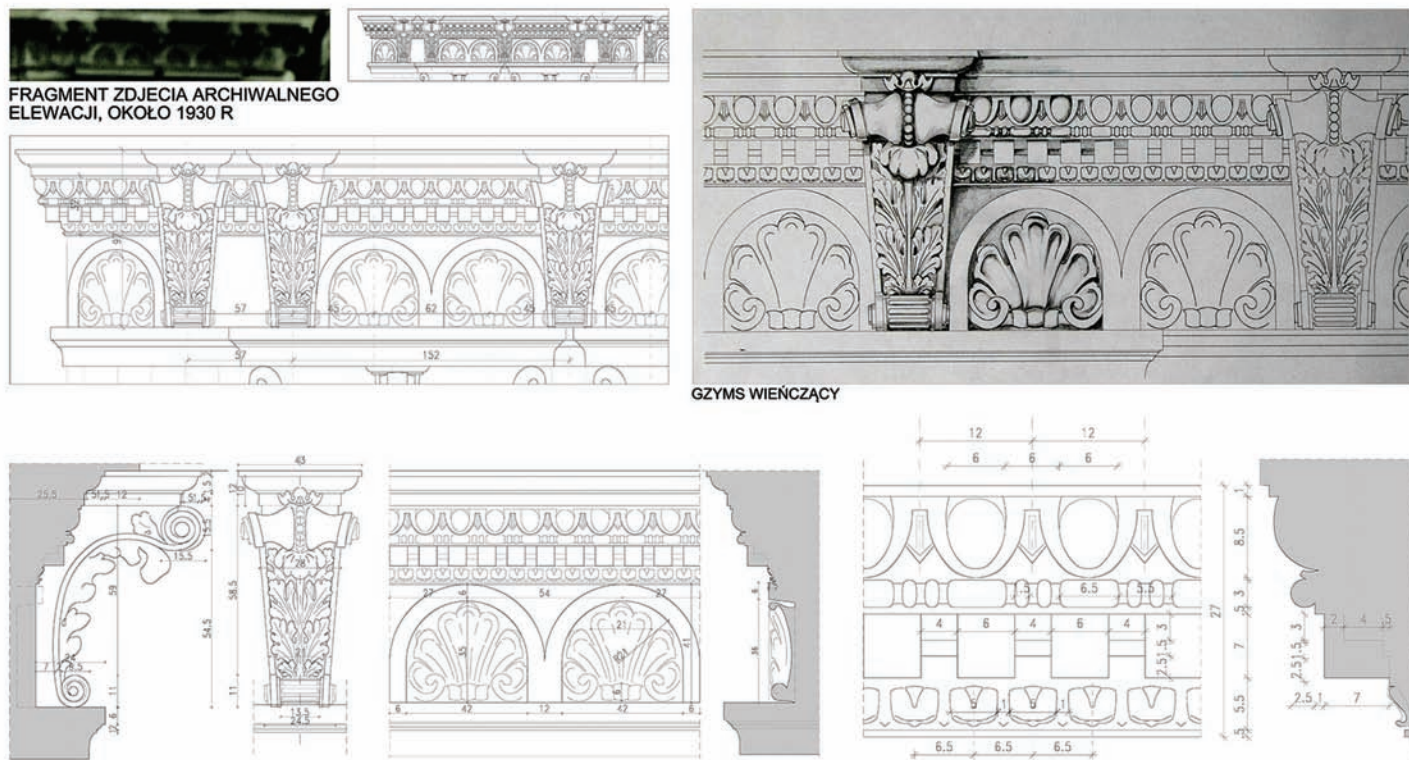
Ilustracja 20. Kamienica przy ulicy Mokotowskiej 39, elewacja frontowa — szkic rekonstrukcji wystroju i wyposażenia stałego (2022). Oprac. P. Kilanowski

Figure 20. No. 39 Mokotowska Street tenement house, frontal elevation — sketch of the reconstruction of the permanent décor and elements (2022). Developed by P. Kilanowski

że zbiorów archiwum Urzędu m. st. Warszawy i archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków⁶⁹.

Jak już wspomniano, w działalności pracowni „Proart A. Rostkowska” szczególne znaczenie miał projekt przebudowy, nadbudowy i rozbudowy kamienic przy ulicy Foksal 13 i 15, którego integralną część stanowiła m.in. rekonstrukcja niezachowanej eklektycznej

⁶⁹ Z. Chrzanowski, *Architektura współczesna*, „Tygodnik Ilustrowany”, 1906, nr 39, s. 761–763; Archiwum Urzędu m. st. Warszawy, *Akta Urzędu m. st. Warszawy: korespondencja, zlecenia, protokoły, podania, pozwolenia, notatki, szkice, spisy, zestawienia, plany, sprawozdania, fotografie*, Warszawa 1945–1975, sygn. 14/2961, 14/2971, 27/463, 40/551; Archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, *Studium historyczne kwartałów zabudowy*, t. 1–12, MBP ‘Warcent’, H. Kujawa (oprac.), Warszawa 1982–1984.

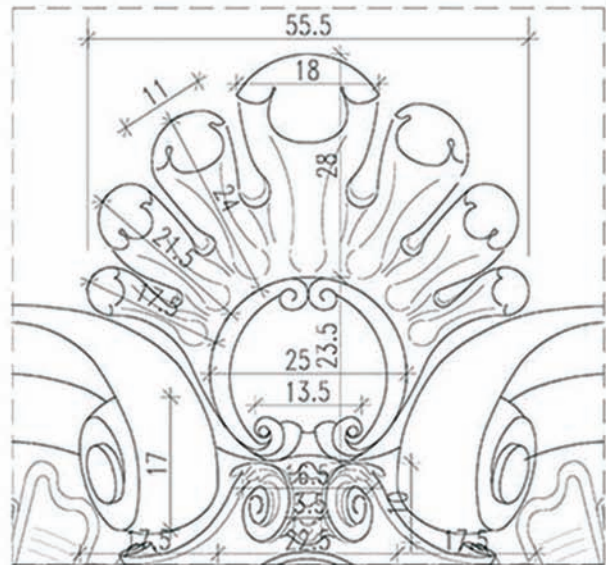
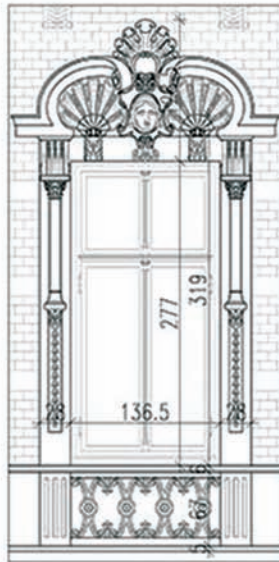
Ilustracja 21. Kamienica przy ulicy Foksal 13, detale wykonawcze rekonstrukcji gzymsu koronującego — stan w 2017 roku. Oprac. S. Trzałkowska

Figure 21. No. 13 Foksal Street tenement house, working drawings of details for the reconstruction of the crowning cornice. Developed by S. Trzałkowska

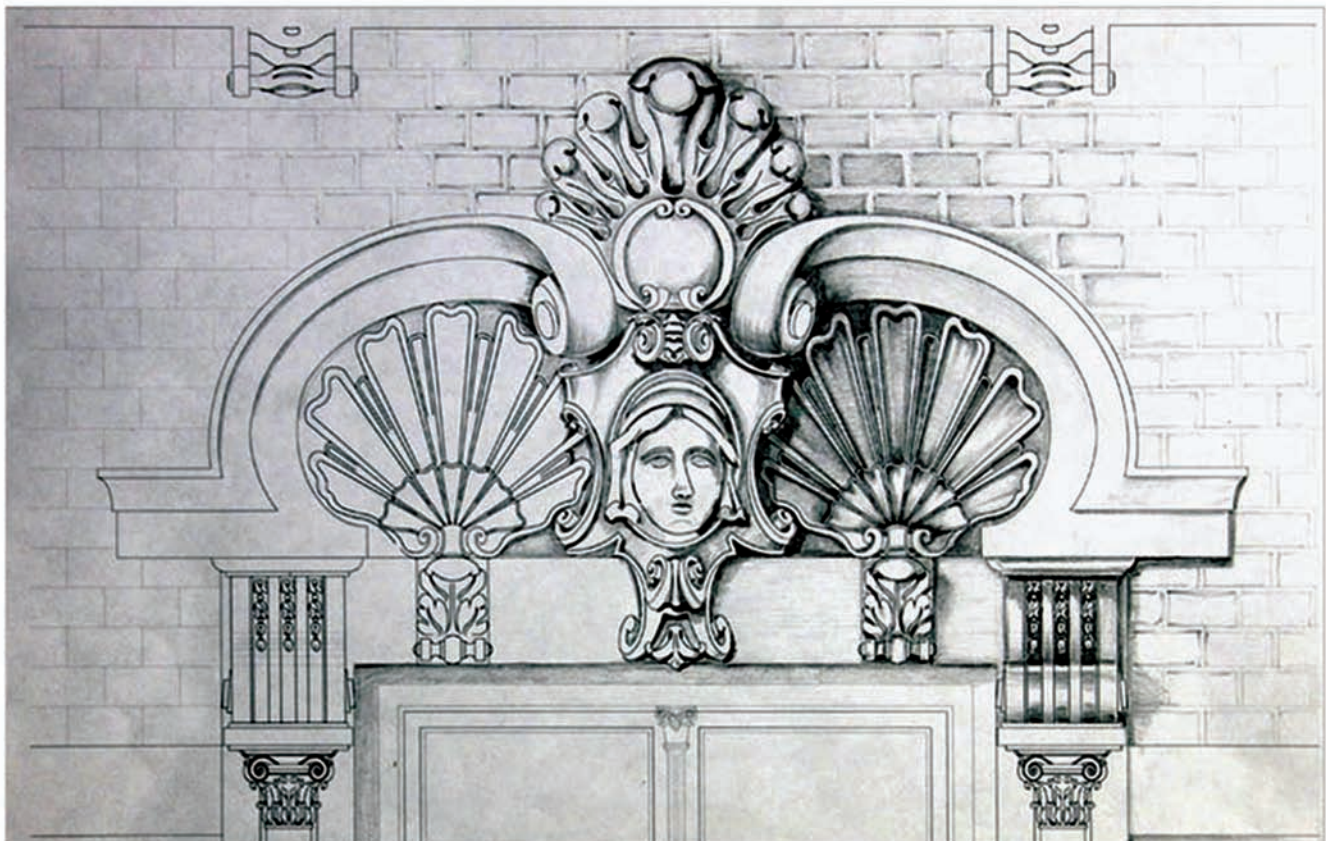
fasady domu pod numerem 13, pochodzącej z 1899 roku. Wystrój fasady całkowicie usunięto w 1933 roku w ramach jej remontu i dostosowania do pożądanego wówczas estetyki modernistycznej. Inicjatorem przekształceń był kolejny właściciel budynku — Jan Wedel, który ich realizację zlecił związanemu wówczas z działalnością inwestycyjną rodziny Wedłów architektowi Zdzisławowi Mączyńskiemu. Podstawę do zainicjowanej w 2006 roku przez kolejnego właściciela rekonstrukcji eklektycznego wystroju stanowiła pojedyncza fotografia autorstwa Zdzisława Mączyńskiego, prezentująca pierwotną fasadę około 1931–1933 roku. Mimo że historyczna fotografia umożliwiała rozpoznanie dawnego oblicza stylistycznego i układu kompozycyjnego, nie pozwalała jednak na precyzyjnie określenie formy każdego detalu. Opracowanie projektu rekonstrukcji wystroju wymagało zatem pewnej dozy kreacji, której podstawę stanowiło wnikliwe przestudiowanie utrzymanych w duchu neorenesansu północnego i neobaroku detali charakterystycznych dla kamienic wznoszonych około 1900 roku z fasadami wykończonymi ceramiczną licówką i tynkiem lub kamieniem. Z uwagi na niepomiarne zniszczenia warszawskiej zabudowy tego typu w latach 1939–1945 badania i analizy przeprowadzono przede wszystkim w oparciu o czasopisma branżowe i wzorniki z około 1900 roku, a także zachowane przykłady analogicznie opracowanych fasad — m.in. w Berlinie, Dreźnie, Katowicach, Łodzi, Opolu, Lipsku, Warszawie i Wrocławiu. W trakcie prac projektowych formę i modelunek po-

FRAGMENT ZDJĘCIA
ARCHIWALNEGO
ELEWACJI,
OKOŁO 1930 R

OPASKA OKNA 1 PIĘTRA

Ilustracja 22. Kamienica przy ulicy Foksal 13, detale wykonawcze rekonstrukcji oprawy otworów okiennych w poziomie pierwszego piętra — stan w 2017 roku. Oprac. S. Trzałkowska

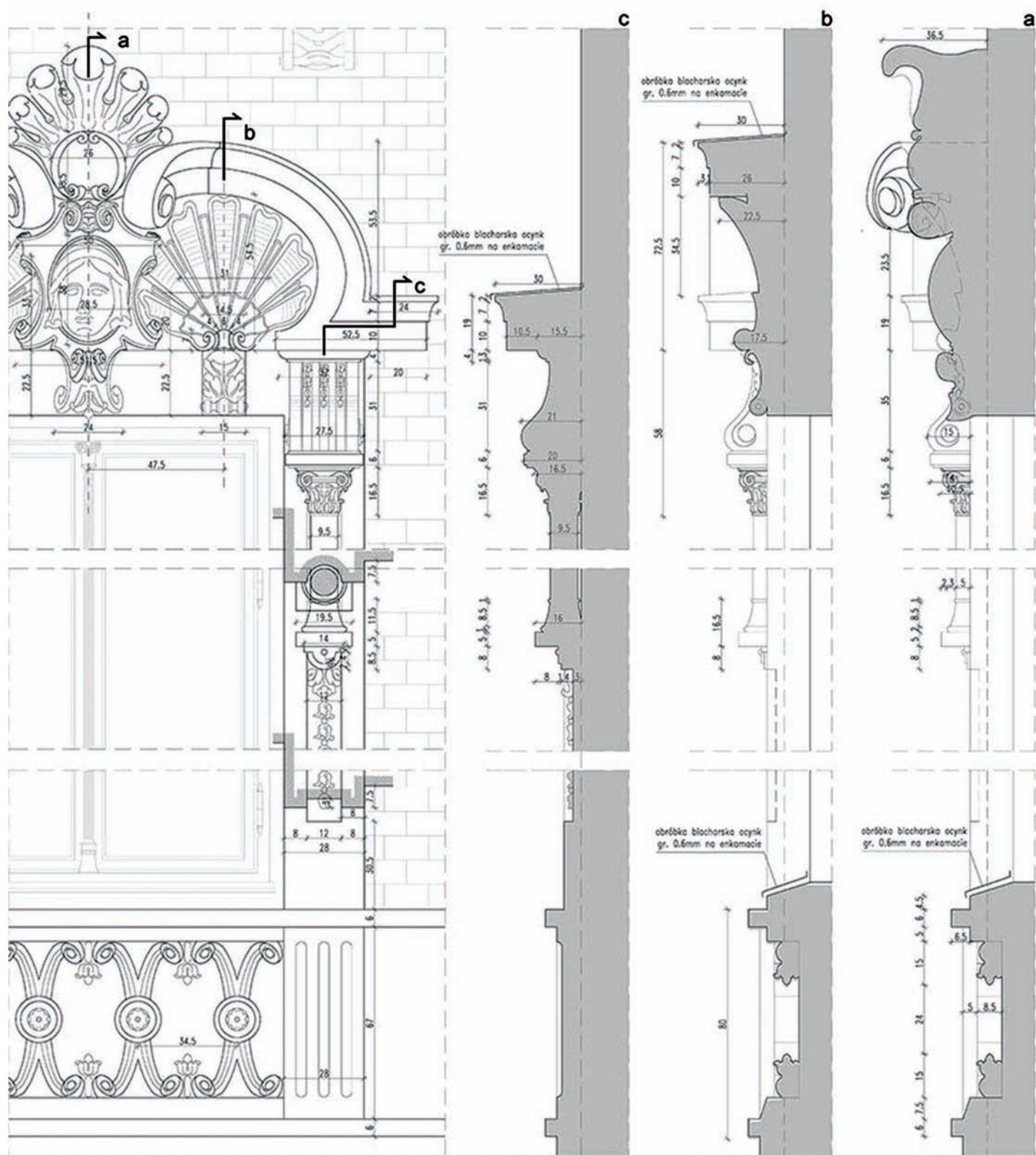

Figure 22. No. 13 Foksal Street tenement house, working drawings of details for the reconstruction of second floor window mountings (2017). Developed by S. Trzałkowska

Ilustracja 23. Budynek przy ulicy Foksal 13 ze zrekonstruowanym wystrojem i wyposażeniem stałym elewacji — stan w maju 2021 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 23. No. 13 Foksal Street tenement house with reconstructed façade permanent décor and elements, state in May of 2021. Photograph by P. Kilianowski

szczególnych elementów konsultowano z profesorem Jadwigą Roguską, specjalizującą się w detalu i dekoracji kamienic warszawskich z przełomu XIX i XX wieku. Do detali najbardziej wymagających pod względem opracowania zaliczały się m.in. figury atlantów wspierających balkon na 1 piętrze, oprawa okien 1 piętra, fryz poniżej gzymsu koronującego i dekoracja wypełniająca szczyty w zwieńczeniu [il. 21, 22 i 23]. Podkreślić należy, że przeprowadzona z powodzeniem w latach 2018–2020 rekonstrukcja fasady stanowiła efekt nie tylko wnikliwych prac projektowych, ale przede wszystkim zaangażowania znakomitej jakości artystów i rzemieślników z naczelnym udziałem Sławomira Huzarewicza (firma „Goplan Art”).

PROJEKTY NOWYCH FASAD

Specyficzny rodzaj zleceń realizowanych w pracowni „Proart” stanowią projekty nowych fasad opracowanych w duchu historycznym lub przy wykorzystaniu historycznie rozumianej tekoniki i wystroju. Projekty tego typu stanowią stosunkowo niewielki procent ogólnego

dorobku firmy, co bezpośrednio wiąże się z najogólniej rzecz biorąc ambiwalentnym stosunkiem Anny Rostkowskiej względem dosłownie rozumianej kreacji w duchu historycznym⁷⁰. W uzasadnionych przypadkach w pracowni podejmowano jednak tego typu opracowania. Jednym z pierwszych był projekt nowej fasady opracowany w ramach przebudowy i nadbudowy domu przy ulicy Wspólnej 50 (2002–2006) z przełomu lat 80. i 90. XX wieku, który po 1950 roku w całości utracił wystrój i wyposażenie elewacji. Zupełny brak materiałów ikonograficznych uniemożliwiał wierne odtworzenie zniszczonych elementów. Na bazie zachowanego układu kompozycyjnego fasady, w oparciu o formy i motywy typowe dla okresu powstania obiektu, zaproponowano nowy wystrój, który w sposób uproszczony nawiązywał do architektury neoklasycyzmu.

Odmienne warunki towarzyszyły sporządzonemu w latach 2005–2006 projektowi fasady w budynku przy ulicy Wareckiej 11A. Opracowanie powstało w następstwie zmiany założeń funkcjonalnych inwestycji, której zasadniczą część konstrukcyjną (słupy, część ścian i stropy) została zrealizowana w okresie wcześniejszym według projektu innego architekta⁷¹. Wystrój przeprojektowanej fasady oparto na motywach i wzorach charakterystycznych dla historycznego krajobrazu otoczenia realizowanej inwestycji, wykorzystując m.in. przetworzone fragmenty sporządzonego we wcześniejszym okresie projektu rekonstrukcji wystroju fasady kamienicy przy ulicy Sienkiewicza 4. Podobne warunki jak w przypadku wcześniej omówionego budynku przy ulicy Wspólnej 50 towarzyszyły także sporządzonemu w latach 2011–2012 projektowi przebudowy i nadbudowy domu przy ulicy Jagiellońskiej 22 z 1911 roku, który po drugiej wojnie światowej w całości utracił wystrój i większość wyposażenia stałego elewacji. Dosłowną rekonstrukcję utraconych elementów ponownie uniemożliwiał brak archiwalnych materiałów ikonograficznych. Na bazie zachowanego układu kompozycyjnego fasady, jej tektoniki i nielicznych autentycznych elementów, jak np. fragment boniowania parteru, wrota bramne czy stolarka okienna, zaproponowano kilka hipotetycznych rozwiązań nowego wystroju z wykorzystaniem uproszczonych motywów w duchu wczesnego modernizmu — typowych dla okresu powstania kamienicy [il. 24]. Ich opracowanie poprzedzała analiza architektury innych kamienic warszawskich wzniesionych około 1910 roku, m.in. przy ulicy Okrzei 28 i Żelaznej 66⁷², wykonana dla fundatorów budynku przy ulicy Jagiellońskiej 22, czyli Chaima Herkowicza i Perli Grunberg. Jeden ze wspomnianych wariantów nowej fasady zrealizowano docelowo w latach 2015–2016.

Niedostatek materiałów ikonograficznych utrudniał także wierną rekonstrukcję wystroju i wyposażenia fasady w ramach sporządzonego w latach 2012–2013 projektu przebudowy i nadbudowy kamienicy przy ulicy Koszykowej 49A z 1894 roku. O ile wystrój i wyposażenie fasady w większości uległy usunięciu w latach 60. XX wieku, o tyle do roku 2012 przetrwały m.in. fragment boniowania parteru wraz z cokołem, żeliwne wsporniki balkonów, wrota bramne, a także układ stalowych kotew w miejscach usuniętych detali. Przybliżenie pierwotnego oblicza stylistycznego fasady możliwe było dzięki archiwalnej

⁷⁰ *Zawód Architekt*, Anna Rostkowska, „Architektura — Murator”, 2020, nr 7, s. 116.

⁷¹ A. Rostkowska, E. Kosiarska, M. Laskowski (oprac.), *Rozbudowa i adaptacja budynku biurowego na mieszkalny, ul. Warecka 11a*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 69.

⁷² P. Kilanowski, *Utracone kamienice warszawskie...*, op. cit., s. 105–123.

Ilustracja 24. Kamienica przy ulicy Jagiellońskiej 22, elewacja frontowa — stan istniejący i dwa projektowane warianty nowego wystroju (2011). Oprac. A. Rostkowska, E. Kosiarska, P. Kilanowski

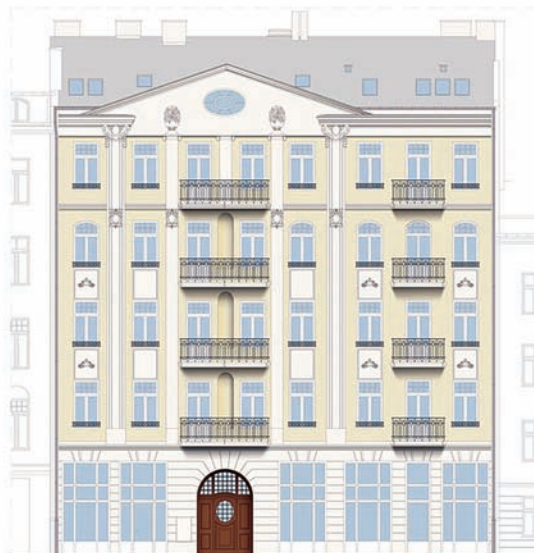
Figure 24. No. 22 Jagiellońska Street tenement house, frontal façade — existing state and two design options for new décor (2011). Developed by A. Rostkowska, E. Kosiarska, and P. Kilanowski

Ilustracja 25. Kamienica przy ulicy Koszykowej 49A, elewacja frontowa — stan istniejący i warianty odtworzenia elewacji (2011). Oprac. A. Rostkowska, S. Trząłkowska

Figure 25. No. 49A Koszykowa Street tenement house, frontal façade — existing state and options for its recreation (2011). Developed by A. Rostkowska and S. Trząłkowska

KONCEPCJE ODTWORZENIA ELEWACJI

KONCEPCJE ODTWORZENIA ELEWACJI

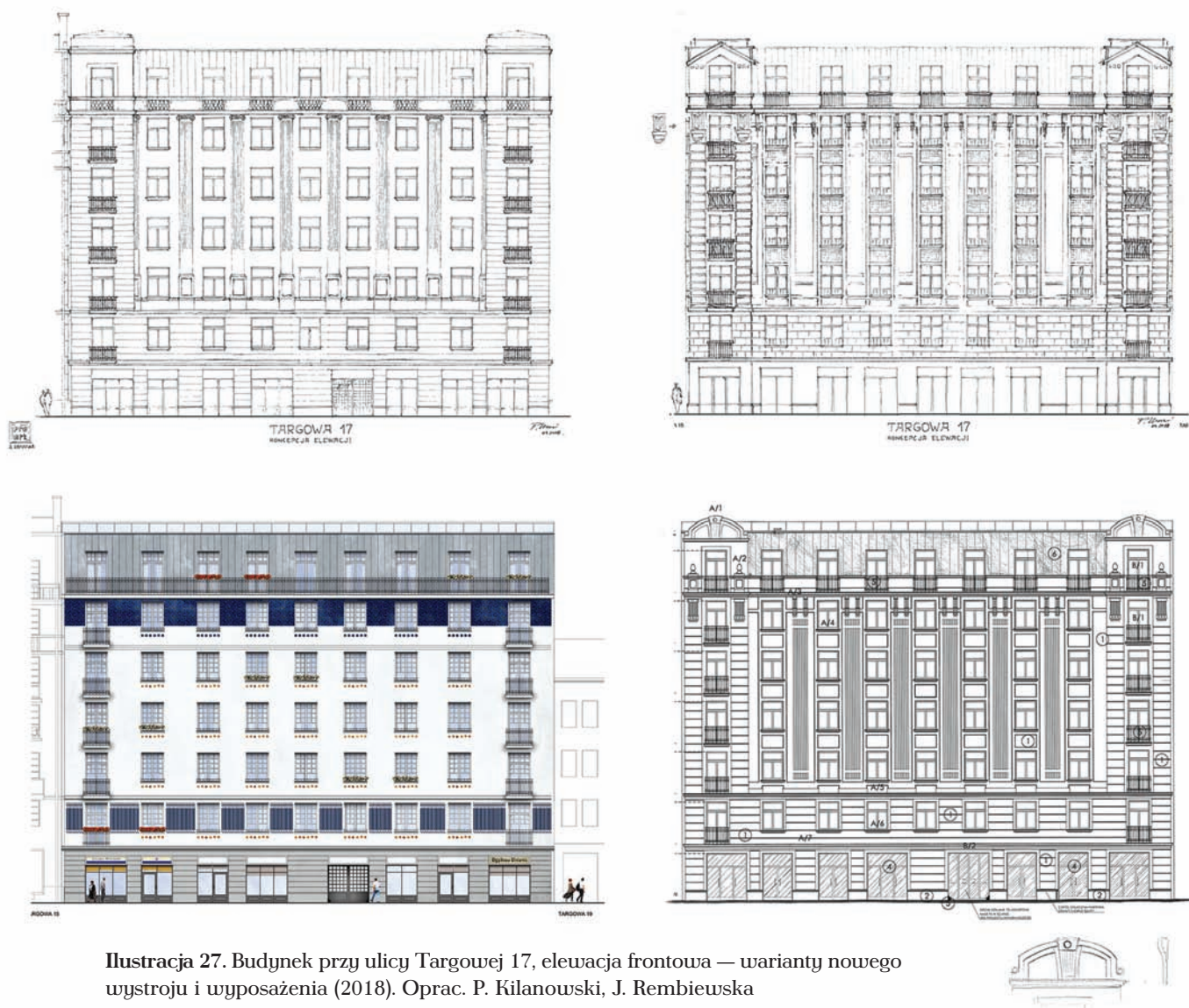

Ilustracja 26. Nadbudowana i przebudowana oficyna poprzeczna przy ulicy Hożej 50 — stan w sierpniu 2016 roku. Fot. P. Kilanowski

Figure 26. Added floors and remodeling of the No. 50 Hoża Street perpendicular annex, state in August of 2016. Photograph by P. Kilianowski

fotografii z 1949 roku, odnalezionej w archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, która nie pozwalała jednak na precyzyjne określenie wzorów i modelunku dekoracji. W oparciu o przeprowadzone rozpoznanie i układ zachowanych elementów, zaproponowano kilka wzajemnie zróżnicowanych wariantów nowej fasady, zasadniczo odwołujących się do motywów zaczerpniętych z neorenesansu włoskiego, powszechnych w architekturze kamienic warszawskich pomiędzy 1880 i 1890 rokiem [il. 25]. Ostatecznie zrealizowana fasada, pod naciskiem władz konserwatorskich, uzyskała spłaszczone wzory i motywy, w zamyśle stanowiące jedynie rodzaj śladu po pierwotnej tektonice i modelunku historycznego wystroju architektonicznego.

Pracownia „Proart” związana była także z opracowaniem nowej fasady stanowiącej element przebudowy, nadbudowy i rozbudowy oficyny poprzecznej przy ulicy Hożej 50

Ilustracja 27. Budynek przy ulicy Targowej 17, elewacja frontowa — warianty nowego wystroju i wyposażenia (2018). Oprac. P. Kilanowski, J. Rembiewska

Figure 27. No. 17 Targowa Street building, frontal elevation — options for new décor and elements (2018). Developed by P. Kilanowski and J. Rembiewska

(2011–2014). Wraz ze zniszczeniem budynku frontowego w 1944 roku oraz brakiem możliwości jego odbudowy w kolejnych dekadach⁷³, elewacja południowa oficyny poprzecznej zyskała niejako rangę fasady. Wraz z wprowadzeniem parkingu podziemnego przed oficyną i jej nadbudową o dwie kondygnacje, zaistniała również potrzeba opracowania nowej architektury wspomnianej elewacji. Nowy wystrój i wyposażenie opracowano z wykorzystaniem subtelnych motywów geometrycznych i liniowych, luźno nawiązujących do schyłkowej fazy secesji [il. 26]. Formalnym podobieństwem pod względem oblicza stylo-

⁷³ Archiwum Urzędu m. st. Warszawy, *Akta Urzędu m. st. Warszawy: korespondencja, zlecenia, protokoły, podania, pozwolenia, notatki, szkice, spisy, zestawienia, plany, sprawozdania, fotografie*, Warszawa 1945–1975, sygn. 8/412, 8/413, 10/1245.

Ilustracja 28. Budynek przy ulicy Jagiellońskiej 36, elewacja frontowa — szkice koncepcyjne nowego wystroju i wyposażenia luźno nawiązujące do pierwotnie zastosowanych rozwiązań (2018). Oprac. P. Kilanowski

Figure 28. No. 36 Jagiellońska Street building, frontal elevation — conceptual design sketches for new décor and elements (2018). Developed by P. Kilanowski

wego odznaczał się także projekt nowej fasady zrealizowanej z udziałem pracowni „Proart” w latach 2019–2022 przy ulicy Targowej 17 — jako uzupełnienie nowego budynku wzniesionego według projektu innego architekta⁷⁴. Przygotowanie ostatecznej wersji wspomnianej fasady poprzedzone było opracowaniem szeregu szkiców i analiz uwzględniających znaczne gabaryty nowego budynku oraz powtarzalny układ otworów okiennych i witryn narzucony w oryginalnym projekcie [il. 27]. Wspomniany projekt zrealizowano w latach 2020–2021, jednakże krótko po wykonaniu z przyczyn formalnych niestety usunięto/rozebrano szczyty wieńczące osie skrajne — co w efekcie znacząco zużyło/okaleczyło przewidziany w projekcie wyraz estetyczny fasady⁷⁵. Oprócz projek-

⁷⁴ A. Rostkowska, P. Kilanowski, J. Rembiewska (oprac.), *Projekt elewacji kamienicy przy ul. Targowej 17 w Warszawie*, Warszawa 2019, mps, zb. archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

⁷⁵ Zgodnie z ustaleniami Miejsowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego pod nazwą „Rejon Dworca Wschodniego” maksymalną wysokość zabudowy dla posesji przy ul. Targowej 17 ustalono jako 25,00 m względem poziomu chodnika po dachu. W projekcie fasady skrajne osie budynku urozmaicono niewielkimi szczytami wyniesionymi ponad poziom dachu (25,90 m względem chodnika), jednakże nie stanowiącymi elementów kubatury obiektu. Wspomniane szczyty zrealizowano zgodnie z projektem w marcu 2022 roku, jednak w trakcie uzyskiwania pozwolenia na użytkowanie obiektu organ Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego zakwestionował zrealizowane rozwiązanie, interpretując ograniczenie 25,00 m wysokości nie tylko w odniesieniu do dachu, ale również ewentualnych elementów fasady — co w konsekwencji wymusiło konieczność rozbiórki szczytów w kwietniu/maju 2022 roku.

tów omówionych powyżej, wspomnieć również należy o szkicach koncepcyjnych nowej fasady przebudowanego i nadbudowanego budynku przy ulicy Jagiellońskiej 36 (2018). O ile wspomniany temat nie znalazł kontynuacji w formie projektu wykonawczego autorstwa pracowni „Proart”, o tyle zrealizowana przy udziale innego architekta w latach 2019–2020 fasada zasadniczo odpowiadała rozwiązaniom przedstawionym w ramach szkiców [il. 28].

PODSUMOWANIE

Projekty rekonstrukcji historycznego wystroju i wyposażenia stałego fasad, jak też projekty nowych fasad o tradycyjnie rozumianej tektonice stanowią zagadnienie stosunkowo niszowe w praktyce współczesnych architektów i budowniczych. Wiąże się to z szeregiem czynników, takich jak ograniczone zapotrzebowanie na projekty tego typu, znaczący koszt ich wykonania w porównaniu z typowymi elewacjami, jak również ograniczone grono specjalistów przygotowanych do ich projektowania i wykonawstwa. W efekcie rekonstrukcje fasad historycznych i projekty nowych fasad od przeszło 30 lat stanowią jedną ze specjalności pracowni architektonicznych specjalizujących się w szeroko rozumianej konserwacji i modernizacji zabytków. Zauważalna liczba projektów i realizacji tego typu opracowana została z udziałem czynnej od 1994 roku w Warszawie pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart A. Rostkowska”. Mowa zarówno o uzupełnieniach fasad częściowo zachowanych, jak też kompleksowych rekonstrukcjach wystroju i wyposażenia uprzednio w całości lub w większości usuniętego, a także projektach zupełnie nowych fasad. Opracowania takie z zasady wymagają pogłębionych badań i analiz obejmujących m.in. ustalenie pierwotnego oblicza stylistycznego, rozmieszczenia wystroju, jego modelunku, a także technologii wykonania poszczególnych elementów, w tym ich dawnej formy, struktury i kolorystyki. Projektowanie rekonstrukcji i uzupełnień wystroju wymaga jednak nie tylko odpowiedniego zasobu wiedzy w zakresie historii architektury, kształtowania kompozycji fasad czy formy i modelunku detali architektonicznych, ale również umiejętności twórczego posługiwania się wspomnianymi elementami przy zachowaniu ich wzajemnej zależności i harmonii — co nabiera szczególnego znaczenia przy niedostatku lub niedoskonałości dostępnych materiałów ikonograficznych. Wspomniane aspekty mają również istotne znaczenie w kontekście projektowania nowych fasad odwołujących się do historycznych zasad i wzorców.

Spośród opracowań sporządzonych od 1994 do 2022 roku w pracowni architektoniczno-konserwatorskiej „Proart A. Rostkowska” realizacji doczekały się m.in. projekty rekonstrukcji wystroju i wyposażenia fasad przy ulicy Floriańskiej 8, Foksal 13, Górnośląskiej 7A i Targowej 21, a także projekty nowych fasad przy ulicy Hożej 50, Jagiellońskiej 22, Koszykowej 49A i Targowej 17. Analiza wyżej wspomnianych realizacji pozwala ostrożnie oceniać, że rekonstrukcje historycznych fasad mogą zakończyć się powodzeniem nawet przy niepełnym zasobie archiwalnych materiałów ikonograficznych. Z kolei zrealizowane z udziałem pracowni „Proart” projekty nowych fasad o tradycyjnie pojętej tektonice potwierdzają, że tego typu opracowania w odpowiednim kontekście mogą również przynosić korzystne efekty. Nie wolno jednak zapominać, że oprócz przygotowania pod względem projektowym, kluczowe znaczenie dla realizacji opracowań omówio-

nych na łamach niniejszego tekstu miało także zaplecze finansowe zamawiających, a także kwalifikacje i indywidualne umiejętności zatrudnionych wykonawców.

SŁOWA KLUCZOWE — KEY WORDS

Słowa kluczowe: architektura, konserwacja, rekonstrukcja, renowacja, remont, elewacja, fasada, wystrój, Proart, Proart_Anna_Rostkowska

Key words: architecture, heritage protection, reconstruction, renovation, improvements, elevation, façade, décor, Proart, Proart_Anna_Rostkowska

STRESZCZENIE

Opracowania obejmujące rekonstrukcję wystroju i wyposażenia stałego fasad historycznych oraz projekty nowych fasad inspirowanych architekturą historyczną stanowią zagadnienie stosunkowo niszowe w twórczości czynnych obecnie architektów i budowniczych. Wynika to zarówno z ograniczonego zapotrzebowania na opracowania tego typu, jak również ich dyskusyjnego charakteru. Na przestrzeni ostatnich trzech dekad opracowanie projektów tego typu najczęściej powierzano pracownikom architektoniczno-konserwatorskim specjalizującym się w projektach związanych z obiektami historycznymi i zabytkowymi. Z racji znaczącego dorobku, wśród firm tego typu na uwagę zasługuje m.in. warszawska pracownia architektoniczno-konserwatorską „Proart A. Rostkowska”. Podstawowy przedmiot jej działalności stanowią projekty remontów, modernizacje, a także przebudowy, nadbudowy i rozbudowy istniejących obiektów objętych ochroną konserwatorską. Wśród tematów uzupełniających wymienić należy mniej liczne projekty zupełnie nowych obiektów, a także samodzielne lub stanowiące element większych opracowań projekty rekonstrukcji wystroju i wyposażenia stałego fasad oraz projekty nowych elewacji. Obiekty stanowiące przedmiot podejmowanych w pracowni projektów rekonstrukcji fasad podzielić można na dwie grupy, mianowicie budynki z częściowo lub szczerunkowo zachowanym wystrojem oraz takie których wystrój uległ uprzednio całkowitemu zniszczeniu. W przypadku tych pierwszych sporządzenie projektów rekonstrukcji zazwyczaj poprzedza inwentaryzacja i analiza zachowanych elementów *in-situ*, uzupełnione badaniami stratygraficznymi oraz rozpoznaniem dostępnych materiałów ikonograficznych i bibliograficznych. Obiekty z drugiej grupy wymagają szeroko zakrojonej kwerendy archiwalnej a następnie unikliwego przestudiowania odnalezionych materiałów ikonograficznych. W większości przypadków pozwala to na określenie pierwotnych rozwiązań kompozycyjnych fasady, jak też zasad rozmieszczenia wystroju, jego układu i oblicza stylistycznego. Szczegółowe rozpoznanie zastosowanych wzorów i motywów, a w tym ich tektoniki i modelunku z reguły wymaga również pogłębionych badań i analiz rozwiązań charakterystycznych dla chwili powstania obiektu.

Wśród zrealizowanych z udziałem pracowni „Proart” projektów rekonstrukcji historycznego wystroju i wyposażenia fasad wymienić należy m.in. zlokalizowane w Warszawie obiekty pod adresami: Floriańska 8, Foksal 13 i 15, Górnośląska 7A czy Jagiellońska 27. Projekty nowych fasad wymagają z kolei nie tylko przestudiowania pod kątem oblicza stylistycznego i modelunku wystroju, ale również relacji do otaczającego kontekstu. Wśród projektów tego typu zrealizowanych z udziałem pracowni „Proart” wymienić należy m.in. fasady przy ul. Hożej 50, Jagiellońskiej 22, Koszykowej 49A, czy Targowej 17. Przywołane przykłady wskazują, że przy odpowiednim zapleczu finansowym popartym rzetelną podbudową merytoryczno-warsztatową projektantów i wykonawców, projekty rekonstrukcji wystroju i wyposażenia historycznych fasad oraz projekty nowych elewacji w duchu tradycyjnym mogą zakończyć się powodzeniem.

SUMMARY

RECONSTRUCTION OF ARCHITECTURAL DETAIL/DECORATION AND DESIGNS FOR NEW FAÇADES IN THE DESIGN PRACTICE OF THE PROART A. ROSTKOWSKA ARCHITECTURAL AND HERITAGE PROTECTION STUDIO (1994–2022)

Projects encompassing the reconstruction of the permanent décor and elements of historic façades as well as designs of new façades inspired by historic architecture are a relatively niche question in the creativity of currently active architects and builders. Over the space of the most recent three decades, the development of designs of such type are most often commissioned to architectural–heritage protection studios specializing in designs involving heritage and historical structures. Among such companies, most certainly worth highlighting in terms of achievements, is the Warsaw–based Proart A. Rostkowska architectural–heritage protection studio. The prime subject of its activities involves designs for the renovation and modernization as well as the remodeling, adding levels, and expansion of existing structures encompassed by heritage protection. Among supplemental topics, it is also important to mention less numerous designs for completely new facilities as well as independent and component parts of larger design projects involving the reconstruction of the décor and permanent fixtures of façades and designs for new elevations. Structures that were included in designs taken up by the studio for the reconstruction of façades may be subdivided into two groups—buildings with incompletely or partially preserved décor and those whose décor was subject to complete destruction. In the first case, developing reconstruction designs was usually preceded by survey measurements and an analysis of the elements preserved *in-situ*. These were supplemented by stratigraphic studies and the identification of available iconographic and bibliographic materials. Facilities in the second group necessitated wide-ranging archival research followed by in-depth studies of identified iconographic materials. In most cases this makes possible the defining of original composition solutions for the façade as well as principles of placement of decorative elements, their layout, and their stylistic face. The detailed identification of applied patterns and motifs, including their tectonics and modeling, usually also requires in-depth studies and analyses of solutions characteristic of the moment the structure was erected. Among designs for the reconstruction of historical décor and elements as developed by Proart, it is a must to name facilities found in Warsaw at the following addresses: No. 8 Floriańska, Nos. 13 and 15 Foksal, No. 7A Górnośląska, and No. 27 Jagiellońska streets. For their part, designs for new façades require not only studies in terms of the stylistic face of the décor and its modeling, but also the relationship with the surrounding context. Among such designs as developed with the participation of Proart are the façades of No. 50 Hoża, No. 22 Jagiellońska, No. 49A Koszykowa, and No. 17 Targowa streets. A look at these examples shows that with appropriate financial funding supported by solid substantive and technical foundations on the part of the designers and builders, designs for the reconstruction of the décor and elements of historical façades as well as designs for new elevations in a traditional spirit can be successful.

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY PUBLIKOWANE

- Chrzanowski Zenon, *Architektura współczesna*, „Tygodnik Ilustrowany”, 1906, nr 39, s. 761–763.
- Kilanowski Piotr, *Józef Napoleon Czerwiński (1870–1940) i Wacław Heppen (1866–1939) — sylwetki twórcze, indywidualna działalność oraz współpraca architektoniczno-budowlana w latach 1909–1914*, „Ochrona Zabytków”, 2021, nr 1, s. 9–49.

- Kilanowski Piotr, *Utracone kamienice warszawskie doby wczesnego modernizmu (1909–1914)*, Warszawa 2021.
- Kilanowski Piotr, *Warszawa — udane przykłady konserwacji, adaptacji i modernizacji*, „Zawód: Architekt”, 2020, nr 5–6, s. 58–64.
- Kilanowski Piotr, *Zbiory fotograficzne Zakładu Architektury Polskiej jako uzupełniające źródło wiedzy na temat formy i wystroju wybranych budynków warszawskich utraconych po 1939 roku*, [w:] „Studia do dziejów architektury i urbanistyki w Polsce. Tom 3, Zbiory Naukowe Zakładu Architektury Polskiej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej z perspektywy 100 lat”, (red. M. Rozbicka), Warszawa 2020, s. 127–155.
- Lisiecki Adam, Michalski Krzysztof, Stryczyński Piotr, Kilanowski Piotr, *Poradnik dobrych praktyk konserwatorskich. Praga-Północ. Praska kamienica*, Warszawa 2019.
- Majewski Jerzy S., *Pałacowy Foksal*, „Architektura — Murator”, 2020, nr 7, s. 26–32.
- Projekt koncepcyjny dwóch budynków na terenach Telewizji Polskiej SA przy ul. J.P. Woronicza w Warszawie*, „Krajobraz Warszawski”, 1998, nr 10, s. 2–3.
- Rostkowska Anna, *Rekonstrukcja eklektycznej fasady*, „Architektura — Murator”, 2020, nr 7, s. 20–23.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Czerkawski Tomasz, Kuflewska Anna, Niedzielski Tomasz, Redłowski Michał, Rostkowski Dominik (oprac.), *Naczelny Sąd Administracyjny — koncepcja nowej siedziby, ul. Jasna 2/4*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 16.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kuflewska Anna, Elżbieta Kosiarska, Laskowski Mateusz, Redłowski Michał (oprac.), *Rezydencja na Wspólnej, ul. Wspólna 50*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 122.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kuflewska Anna, Połec Małgorzata, Rostkowski Dominik, Laskowski Mateusz (oprac.), *Apartamenty przy Zgody 1, ul. Zgoda 1*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 123.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kinsner Paweł, Elżbieta Kosiarska, Kowalczyk Kasia, Kuflewska Anna, Laskowski Mateusz, Połec Małgorzata, Prostko Piotr, René Agnieszka, Rostkowski Dominik, Śliwińska Ewa (oprac.), *Koncepcja rozbudowy Wydziału Transportu Politechniki Warszawskiej*, [w:] „Plany na przyszłość 2007 — katalog wystawy”, Warszawa 2007, s. 121.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kinsner Paweł, Elżbieta Kosiarska, Kowalczyk Kasia, Kuflewska Anna, Laskowski Mateusz, Połec Małgorzata, Prostko Piotr, René Agnieszka, Rostkowski Dominik, Śliwińska Ewa (oprac.), *Willa Struvego, siedziba firmy „Restauro”*, [w:] „Plany na przyszłość 2007 — katalog wystawy”, Warszawa 2007, s. 122.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kinsner Paweł, Elżbieta Kosiarska, Kowalczyk Kasia, Kuflewska Anna, Laskowski Mateusz, Połec Małgorzata, Prostko Piotr, René Agnieszka, Rostkowski Dominik, Śliwińska Ewa (oprac.), *Budynek mieszkalny wielorodzinny, ul. Hoża 50*, [w:] „Plany na przyszłość 2007 — katalog wystawy”, Warszawa 2007, s. 60.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kinsner Paweł, Elżbieta Kosiarska, Kowalczyk Kasia, Kuflewska Anna, Laskowski Mateusz, Połec Małgorzata, Prostko Piotr, René Agnieszka, Rostkowski Dominik, Śliwińska Ewa (oprac.), *Budynek mieszkalny wielorodzinny z usługami*, [w:] „Plany na przyszłość 2007 — katalog wystawy”, Warszawa 2007, s. 73.
- Rostkowska Anna, Biczek Marcin, Kuflewska Anna, Kosiarska Elżbieta, Rostkowski Dominik, Rokicka Agnieszka (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Jagiellońska 22*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 90.

- Rostkowska Anna, Biczuk Marcin, Kuflewska Anna, Kosiarska Elżbieta, Rostkowski Dominik, Rokicka Agnieszka (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Jagiellońska 27*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 91.
- Rostkowska Anna, Biczuk Marcin, Kuflewska Anna, Kosiarska Elżbieta, Rostkowski Dominik (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Okrzei 26*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 92–93.
- Rostkowska Anna, Biczuk Marcin, Kuflewska Anna, Pieńkowska Katarzyna, Połec Małgorzata, Rostkowski Dominik, Rokicka Agnieszka, Śliwińska Ewa (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy kamienicy, ul. Poznańska 16*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 94–95.
- Rostkowska Anna, Biczuk Marcin, Prostko Piotr, Trząkowska Sylwia (oprac.), *Remont i nadbudowa historycznej kamienicy, ul. Mokotowska 57*, [w:] „Plany na przyszłość 2015 — katalog wystawy”, Warszawa 2015, s. 38–39.
- Rostkowska Anna, Bluszcz Anna (oprac.), *Budynek mieszkalny — plomba, ul. Wspólna 50*, [w:] „Plany na przyszłość 2002 — katalog wystawy”, Warszawa 2002, s. 71.
- Rostkowska Anna, Bluszcz Anna, Biczuk Marcin, Czerkawski Tomasz, Kuflewska Anna, Redłowski Michał (oprac.), *Pałac na biura, Al. Ujazdowskie 41/ul. Wilcza 1*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2002, s. 95.
- Rostkowska Anna, Czerkawski Tomasz (oprac.), *Budynek mieszkalny, ul. Odrzykońska*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 65.
- Rostkowska Anna, Kilanowski Piotr, *Kłopotowskiego 11 / Warszawa*, „Architektura — Murator”, 2022, nr 7, s. 102–108.
- Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta (oprac.), *Budynek mieszkalny, ul. Krucza 3*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 104.
- Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta (oprac.), *Budynek mieszkalny, ul. Sienkiewicza 4*, [w:] „Plany na przyszłość 2003 — katalog wystawy”, Warszawa 2003, s. 105.
- Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta, Ejgierd Ewa, Ejgierd Elżbieta, Rostkowski Dominik, Kuflewska Anna, Połec Małgorzata (oprac.), *Willa „Wersal”, Konstancin*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 117.
- Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta, Laskowski Mateusz (oprac.), *Rozbudowa i adaptacja budynku biurowego na mieszkalny, ul. Warecka 11a*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 69.
- Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta, Prostko Piotr (oprac.), *Kaplica Halpertów na cmentarzu ewangelicko-augsburskim*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 115.
- Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta, Kowalczyk Katarzyna, Kuflewska Anna, Pasik Jakub, Połec Małgorzata, Rokicka Agnieszka, Rostkowski Dominik, Śliwińska Ewa (oprac.), *Kamienice. Foksal 13, 15*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 112–113.
- Rostkowska Anna, Kowalczyk Katarzyna (oprac.), *Budynek usługowo-mieszkalny, ul. Fortowa*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 100.
- Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Połec Małgorzata, Biczuk Marcin, Rostkowski Dominik, Redłowski Michał (oprac.), *Rezydencja „Piękna”, ul. Piękna 28*, [w:] „Plany na przyszłość 2006 — katalog wystawy”, Warszawa 2006, s. 68.

- Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Pieńkowska Katarzyna (oprac.), *Projekt przebudowy i nadbudowy domu jednorodzinnego, Konstancin, ul. Prusa 32*, [w:] „Plany na przyszłość 2011 — katalog wystawy”, Warszawa 2011, s. 149.
- Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Połec Małgorzata, Biczuk Marcin, Śliwińska Ewa (oprac.), *Urząd Stanu Cywilnego, dawna Komora Wodna, ul. Kłopotowskiego 1*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 114.
- Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Kilanowski Piotr, Prostko Piotr (oprac.), *Kamienica, ul. Mokotowska 63*, [w:] „Plany na przyszłość 2013 — katalog wystawy”, Warszawa 2013, s. 45.
- Rostkowska Anna, Połec Małgorzata, Redłowski Michał (oprac.), *Budynek mieszkalno-biurowy, ul. Karowa*, [w:] „Plany na przyszłość 2010 — katalog wystawy”, Warszawa 2010, s. 78.
- Rostkowska Anna, Prostko Piotr, Biczuk Marcin, Rostkowski Dominik, Kilanowski Piotr, Montes-Celinski Camila, Trzałkowska Sylwia, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Rozbudowa dawnej kreslarni na potrzeby Wydziału Transportu Politechniki Warszawskiej*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 39.
- Rostkowska Anna, Prostko Piotr, Biczuk Marcin, Rostkowski Dominik, Kilanowski Piotr, Trzałkowska Sylwia, Wesołowska Anita, Montes-Celinski Camila, Sołtysiak-Siwiec Magda, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Przebudowa i nadbudowa kamienicy w Al. Jerozolimskich 57*, [w:] „Plany na przyszłość 2018 — katalog wystawy”, Warszawa 2018, s. 42.
- Rostkowska Anna, Redłowski Michał (oprac.), *Rozbudowa dawnej kreslarni na potrzeby Wydziału Transportu Politechniki Warszawskiej*, [w:] „Plany na przyszłość 2008 — katalog wystawy”, Warszawa 2008, s. 39.
- Rostkowska Anna, Rostkowski Dominik (oprac.), *Rozbudowa willi „Grodek”, Konstancin*, [w:] Rostkowska Anna, Rostkowski Dominik (oprac.), *Dom jednorodzinny, Komorów, ul. Zaciszna 8*, [w:] „Plany na przyszłość 2012 — katalog wystawy”, Warszawa 2012, s. 76.
- Rostkowska Anna, Rostkowski Dominik, Suchecka Dorota, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Osiedle domów i rezydencji „Ventana”, Walendów*, [w:] „Plany na przyszłość 2016 — katalog wystawy”, Warszawa 2016, s. 102.
- Rostkowska Anna, Tsu Tse Ling Grzegorz, Biczuk Marcin, Kosiarska Elżbieta, Kulińska Małgorzata (oprac.), *Rozbudowa i modernizacja budynku przy ul. Wiejskiej 19*, [w:] „Plany na przyszłość 2002 — katalog wystawy”, Warszawa 2002, s. 75.
- Zawód Architekt, Anna Rostkowska*, „Architektura — Murator”, 2020, nr 7, s. 116.

MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- Archiwum Fotografii Fundacji Ośrodka Karta, *Kolekcja Ireny Jarosińskiej*, nr kolekcji OK_0500.
- Archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, *Studium historyczne kwartałów zabudowy*, t. 1–12, H. Kujawa (oprac.), MBP ‘Warcent’, Warszawa 1982–1984.
- Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta Miasta Warszawy (nr zespołu 3), *Zbiór Referatu Gabarytów*, Warszawa 1935–1942.
- Archiwum Urzędu m. st. Warszawy, *Akta Urzędu m. st. Warszawy: korespondencja, zlecenia, protokoły, podania, pozwolenia, notatki, szkice, spisy, zestawienia, plany, sprawozdania, fotografie*, Warszawa 1945–1975.
- Biczuk Marcin, Prostko Piotr, Trzałkowska Sylwia, Kilanowski Piotr (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy i zmiany sposobu użytkowania ostatniej kondygnacji w kamienicy przy ul. Ko-*

szkowej 49A w Warszawie, Warszawa 2016, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Biczek Marcin, Prostko Piotr, Rostkowska Anna (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy, rozbudowy i nadbudowy budynku mieszkalno-usługowego, Al. Jerozolimskie 57 w Warszawie*, Warszawa 2017, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Biczek Marcin, Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Kinsner Paweł, Połec Małgorzata, Rostkowski Dominik, Prostko Piotr, Kowalczyk Katarzyna (oprac.), *Rozbudowa budynku konsulatu RP w Wiedniu, Auhofstr. 19B*, Warszawa 2006, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Biczek Marcin, Trzałkowska Sylwia, Prostko Piotr, Kilanowski Piotr, Wesołowska Anita, Montes-Celinski Camila, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy budynku mieszkalnego z usługami w parterze przy ul. Strzeleckiej 26 w Warszawie*, Warszawa 2018, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Biczek Marcin, Suchecka-Szreniawska Dorota, Montes-Celinski Camila, Sołtysiak-Siwiec Magdalena, Wesołowska Anita, Dziurzańska Katarzyna, Kilanowski Piotr (oprac.), *Przebudowa, nadbudowa, rozbudowa i remont budynków istniejących wraz ze zmianą sposobu użytkowania na cele mieszkalne wielorodzinne z usługami, wraz z wykonaniem zagospodarowania terenu na działce ew. nr 44, obr. 4-15-04, w dzielnicy Praga-Północ, przy ul. Kłopotowskiego 11 i Jasińskiego w Warszawie*, Warszawa 2019, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Biczek Marcin, Rostkowski Dominik, Gruszczakowska Maria, Trzałkowska Sylwia, Rembiewska Jadwiga, Kilanowski Piotr, Sołtysiak-Siwiec Magdalena, Wesołowska Anita, Konecka Martyna, Zientała Ewelina (oprac.), *Projekt przebudowy i rozbudowy budynków mieszkalno-usługowych, ul. Nowy Świat 2/Książęca 6 w Warszawie*, Warszawa 2018, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Kilanowski Piotr (oprac.), *Ekspertyza-opinia na temat możliwości rekonstrukcji wystroju fasady kamienicy przy ul. Floriańskiej 8 w Warszawie*, Warszawa 2020, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Kilanowski Piotr (oprac.), *Ekspertyza-opinia na temat możliwości rekonstrukcji wystroju fasady kamienicy przy ul. Poznańskiej 14 w Warszawie*, Warszawa 2020, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Kilanowski Piotr (oprac.), *Ekspertyza-opinia na temat możliwości adaptacji i modernizacji poddasza w kamienicy przy Al. Ujazdowskich 22 w Warszawie z rekonstrukcją pierwotnego kształtu połaci frontowej*, Warszawa 2020, mps, zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Kilanowski Piotr (oprac.), *Ekspertyza-opinia na temat możliwości przebudowy kamienic przy ul. Stalowej 37, Stalowej 41 i Strzeleckiej 26 w Warszawie poprzez adaptację i rozbudowę poddaszy*, Warszawa 2022, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Kubisa Barbara (oprac.), *Badania stratygraficzne elewacji na okoliczność pierwotnej kolorystyki elewacji i balustrad balkonów, Warszawa, kamienica Targowa 46*, Warszawa 2021, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Muzeum Powstania Warszawskiego, *Kolekcja zdjęć Karola Pęcherskiego*, Warszawa 1947–1949.

Narodowe Archiwum Cyfrowe, *Wydawnictwo Prasowe Kraków–Warszawa [Zeitungsverlag Krakau–Warschau] (1939–1945)*, nr zespołu 2.

Rostkowska Anna, Radźwicka-Milczewska Anna (oprac.), *Projekt architektoniczno-konserwatorski remontu fasady, elewacji tylnej i przejazdu bramnego przy ul. Śniadeckich 10*, Warszawa 1998, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Śliwińska Ewa (oprac.), *Projekt nadbudowy frontu kamienicy przy ul. Sienkiewicza 4 w Warszawie*, Warszawa 1998, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Śliwińska Ewa, Żmichowska Małgorzata, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Projekt odtworzenia elewacji frontowej kamienicy przy ul. Sienkiewicza 4 w Warszawie*, Warszawa 1998, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Kosiarska Elżbieta, Pasik Jakub, Pieńkowska Katarzyna, Połec Małgorzata, Ejgierd Elżbieta, Ejgierd Ewa (oprac.), *Projekt remontu elewacji budynku przy ul. Targowej 84 w Warszawie*, Warszawa 2008, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Połec Małgorzata, Pieńkowska Katarzyna, Rokicka Agnieszka, Rostkowski Dominik, Śliwińska Ewa (oprac.), *Projekt przebudowy budynków przy ul. Żeligowskiego 3/5 w Łodzi*, Warszawa 2009, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Rostkowski Dominik (oprac.), *Projekt budowlany renowacji i adaptacji zabytkowego budynku w Łodzi przy ul. Pomorskiej 21 (sporządzono na podstawie projektu P.P.K. Kanon Sp. z o.o., Łódź ul. Wólczańska 73, projektant mgr inż. Jacek Frydrysiak, oprac. mgr inż. arch. Wojciech Jander, mgr inż. arch. Agnieszka Mańkowska, mgr inż. arch. Błażej Ciarkowski, mgr inż. arch. Piotr Zuterek, Łódź — wrzesień 2008)*, Warszawa 2009, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Prostko Piotr, Kilanowski Piotr (oprac.), *Projekt nadbudowy budynku przy ul. Chłodnej 20 w Warszawie*, Warszawa 2012, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Kuflewska Anna, Kilanowski Piotr, Prostko Piotr (oprac.), *Przebudowa i nadbudowa budynku przy ul. Noakowskiego 16 w Warszawie*, Warszawa 2012, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Prostko Piotr, Trzałkowska Sylwia, Fabjaniak Elżbieta (oprac.), *Projekt budowlany przebudowy i rozbudowy kamienicy przy ul. Górnośląskiej 7A w Warszawie*, Warszawa 2012, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Kilanowski Piotr (oprac.), *Projekt remontu elewacji, podwórza i przejazdu bramowego w kamienicy Chmielna 6 w Warszawie*, Warszawa 2013, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Suchecka Dorota, Trzałkowska Sylwia, Wesołowska Anita, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Projekt remontu elewacji kamienicy przy ul. Targowej 21 w Warszawie*, Warszawa 2016, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

Rostkowska Anna, Trzałkowska Sylwia, Kilanowski Piotr, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Projekt budowlany remontu elewacji frontowej kamienicy przy Al. Jerozolimskich 57 w Warszawie*, Warszawa 2017, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.

- Rostkowska Anna, Trzałkowska Sylwia, Montes-Celinski Camila (oprac.), *Projekt remontu elewacji oraz przejazdu bramnego budynku mieszkalnego przy ul. Floriańskiej 8 w Warszawie*, Warszawa 2018, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.
- Rostkowska Anna, Kilanowski Piotr, Trzałkowska Sylwia (oprac.), *Projekt remontu elewacji frontowej oraz podwórzowej kamienicy przy ul. Szpitalnej 4 w Warszawie*, Warszawa 2018, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.
- Rostkowska Anna, Kilanowski Piotr, Rembiewska Jadwiga (oprac.), *Projekt elewacji kamienicy przy ul. Targowej 17 w Warszawie*, Warszawa 2019, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.
- Rostkowska Anna, Kilanowski Piotr, Trzałkowska Sylwia (oprac.), *Projekt architektoniczno-budowlany remontu elewacji frontowej i elewacji podwórzowych wraz z odtworzeniem detali przy ul. Targowej 46 w Warszawie*, Warszawa 2021, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.
- Rostkowska Anna, Biczuk Marcin, Trzałkowska Sylwia, Kilanowski Piotr (oprac.), *Projekt budowlany remontu elewacji frontowej, Al. Ujazdowskie 22*, Warszawa 2022, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.
- Rostkowski Dominik, Suchecka-Szreniawska Dorota, Biczuk Marcin, Grzeszczakowska Maria, Trzałkowska Sylwia, Sołtysiak-Siwiec Magdalena, Wesołowska Anita, Rembiewska Jadwiga, Kilanowski Piotr, Cygan Marta (oprac.), *Projekt remontu, rozbudowy i przebudowy wraz ze zmianą sposobu użytkowania poddasza istniejącego, frontowego budynku mieszkalnego wielorodzinnego na lokale mieszkalne, budowa nowego budynku mieszkalnego wielorodzinnego z usługami w parterze, garażem podziemnym, wjazdem i infrastrukturą techniczną przy ul. Wrzesińskiej 2 w Warszawie*, Warszawa 2020, (mps.), zb. Archiwum pracowni architektoniczno-konserwatorskiej Proart.
- Zbiory Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, *Zbiory fotografii i rysunków pomiarowych*, Warszawa 1915–1978.

STRONY INTERNETOWE

- <https://desa.pl> [dostęp: 5.05.2022].
- <https://www.pinterest.cl> [dostęp: 15.08.2021].
- <https://stanislawjankowskiagaton.pl> [dostęp: 16.04.2022].
- <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021].
- <https://staremelodie.pl> [dostęp: 10.02.2022].
- <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021].
- <https://archiwum.allegro.pl> [dostęp: 12.02.2022].